

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

1. Στην πολιτική επιστήμη και στην πολιτική φιλοσοφία υπάρχουν αρκετές απόψεις για την εξουσία και την αυθεντία. Δεν συμφωνούν όλοι πάνω στο πώς ορίζεται ή στο πώς κατανέμεται η εξουσία, όπως δεν υπάρχει ομοφωνία και για το ρόλο της αυθεντίας στις διαδικασίες για τη λήψη αποφάσεων. Πέρα απ' αυτά, συνεχίζεται η συζήτηση στις κοινωνικές επιστήμες για το αν έννοιες όπως εξουσία και αυθεντία λειτουργούν με τρόπο αξιολογικά ή ηθικά ουδέτερο.

Σ' αυτή τη μελέτη, θα ήθελα να εξετάσω μερικά απ' αυτά τα επίμαχα θέματα. Έπισημαίνω την ανεπάρκεια μερικών περιγραφών της εξουσίας και υποστηρίζω μια πρόσφατη άποψη που περιέχει μια πιο ριζοσπαστική αντίληψη της εξουσίας — «ριζοσπαστική» με την έννοια ότι φτάνει περισσότερο ως τη ρίζα του προβλήματος. Ακόμα, θα ασχοληθώ με το ρόλο που παίζουν οι αξίες στις εξηγητικές υποθέσεις των πολιτικών επιστημόνων. Αυτό το θέμα είναι μια παλαιά αντιδικία και σ' αυτά που θα πω πιθανόν να μην υπάρχει τίποτα το καινούριο. Νομίζω, όμως, πως είναι χρήσιμο να την επανεξετάσουμε, αφού πολλοί επιστήμονες εξακολουθούν να επιμένουν στην ουδετερότητα της πολιτικής επιστήμης και στην ανεξαρτησία της από την πολιτική φιλοσοφία. Σκοπεύω να υποστηρίξω τη θέση ότι οι έννοιες που οι πολιτικοί επιστήμονες χρησιμοποιούν είναι διαποτισμένες με θεωρία και, επομένως, αξιολογικά φορτισμένες, και ότι μερικές φέρουν αυτό που ονομάζω «ηθικό περιεχόμενο». Αυτό, αντί να είναι μειονέκτημα, συμβαδίζει απόλυτα με τη φύση της κοινωνικής επιστήμης ως κατεξοχήν «πρακτικής», με την Αριστοτελική σημασία του όρου.

2. Θεμελιακή για μια έννοια* της εξουσίας είναι η ιδέα ότι ένα άτομο ή ομάδα επηρεάζει κατά κάποιο τρόπο ένα άλλο άτομο ή ομάδα, ενώ θεμελιακή στην έννοια της αυθεντίας είναι η ιδέα της νόμιμης προσταγής και της εκούσιας υπακοής. Ωστόσο δεν συμφωνούν μ' αυτή τη διάκριση όλοι οι συγγραφείς. Λόγου χάρι, ο Talcott Parsons, όπως θα δοῦμε παρακάτω, βλέπει την εξουσία σαν αυθεντία και επιδίωξη συλλογικών σκοπών. Άλλοι πολιτικοί επιστήμονες πραγματεύονται την αυθεντία σαν «τυπική δύναμη» χωρίς καμιά αναφορά στη νομιμότητα. Και στις δύο περιπτώσεις η έλλειψη

* Στις κοινωνικές επιστήμες μπορούμε να διακρίνουμε διάφορες έννοιες της εξουσίας, ανάλογα με το θεωρητικό πλαίσιο που χρησιμοποιείται (βλ. παρακάτω).

ουσιαστικῶν διακρίσεων καταλήγει στὸ «στένεμα», σὰ νὰ λέγαμε, τοῦ πολιτικοῦ ὀρίζοντα. Ὅρισμένα φαινόμενα παύουν νὰ ὑπάρχουν γιὰ τὸν ἐρευνητή, γιατί ἡ ὑπαρξή τους ἀποκλείεται ἐξ ὀρισμοῦ. Αὐτὸ θὰ τὸ δοῦμε στὶς παραγράφους ποὺ ἀκολουθοῦν.

Ἡ ἔννοια τῆς ἐξουσίας, ποὺ θὰ ἐξετάσουμε ἐδῶ, συνδέει τὴν ἐξουσία μὲ τὴ σύγκρουση τῶν συμφερόντων, τὸν ἐξαναγκασμὸ καὶ τὴ βία. Πρόκειται μᾶλλον γιὰ μιὰν ἐννοιολογικὴ σύλληψη τῆς ἐξουσίας ὡς μιᾶς σχέσης «ἐξουσία πάνω σέ», παρὰ ὡς ἰκανότητας — «ἐξουσία γιὰ» — ποὺ εἶναι οὐσιαστικὰ καὶ ἡ ἄποψη τοῦ Parsons. Ἡ ἔννοια αὐτὴ ἔχει ἐπικρατήσει στὴ σύγχρονη πολιτικὴ ἐπιστήμη καὶ ἐπιτρέπει μιὰ καθαρὴ διάκριση μεταξὺ ἐξουσίας καὶ αὐθεντίας, ἂν καὶ αὐτὴ ἡ διάκριση δὲν γίνεται πάντοτε. Ὑπάρχουν, βέβαια, ἀρκετὲς ἀπόψεις σχετικὰ μὲ αὐτὴν τὴν ἔννοια τῆς ἐξουσίας καὶ μιὰ ἀπὸ τὶς ἐπικρατέστερες εἶναι ἡ ἄποψη ποὺ παρουσιάζεται στὶς λεγόμενες «πλουραλιστικὲς» καὶ «ἐλιτιστικὲς» ἀναλύσεις τῆς ἐξουσίας. Σ' ἓνα δοκίμιο μὲ τὸν τίτλο «The Concept of Power», ὁ Robert Dahl γράφει ὅτι ἡ σχέση ἐξουσίας φαίνεται «συνυφασμένη μὲ τὴν — ἐπιτυχημένη — προσπάθεια τοῦ Α νὰ ὀδηγήσει τὸν Β νὰ κάνει κάτι ποὺ δὲν θὰ ἔκανε διαφορετικὰ»¹. Ἡ ἄποψη αὐτὴ ὑπογραμμίζει τὴ σύγκρουση καὶ τὸν ἐξαναγκασμὸ. Ἐφαρμόζοντάς τὴν σὲ μιὰ ἐμπειρικὴ μελέτη πάνω στὴ λήψη ἀποφάσεων, σὲ μιὰ κοινότητα τῶν Ἑνωμένων Πολιτειῶν (συγκεκριμένα στὸ New Haven), ὁ Dahl συμπέρανε, μὲ βάση τὰ δεδομένα, ὅτι ἡ ἐξουσία κατανέμεται πλουραλιστικὰ, δηλαδὴ μοιράζεται σ' ὀρισμένες ἀντιμαχόμενες ὀμάδες, ἀπὸ τὶς ὁποῖες καμιά τελικὰ δὲν ὑπερισχύει.² Ἡ μελέτη τοῦ Dahl θεωρεῖται τὸ ὑπόδειγμα τῆς πλουραλιστικῆς προσπέλασης καὶ ἔχει ἐπηρεάσει μιὰ σειρά ἀπὸ παρόμοιες μελέτες. Ἄλλοι συγγραφεῖς, ἰδιαίτερα ὁ Harold Lasswell, πάλι μὲ βάση ἐμπειρικὰ δεδομένα, ἔβγαλαν τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἐξουσία εἶναι συγκεντρωμένη στὰ χέρια λίγων ποὺ ὀνομάζονται πολιτικὴ Elite. Μεταξὺ τῶν «πλουραλιστῶν» καὶ τῶν «ἐλιτιστῶν» συνεχίζεται ἡ διαμάχη πάνω στὸν τρόπο κατανομῆς τῆς ἐξουσίας στὶς Ἑνωμένες Πολιτεῖες. Αὐτὸ βέβαια δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ τόσο, ὅσο ἡ ἄποψη αὐτὴ καθωυτὴ γιὰ τὴν ἐξουσία καὶ ἡ σχετικὴ ἄποψη γιὰ τὴν πολιτικὴ ἐπιστήμη, ποὺ, λίγο ἢ πολύ, ἐνυπάρχουν καὶ στὶς δύο προσπελάσεις ποὺ ἀναφέραμε.

Σύμφωνα μ' αὐτὴ τὴν ἄποψη, ἡ ἐξουσία ἀσκεῖται μόνο μέσα στὴ συγκεκριμένη περιοχὴ τῆς λήψης ἀποφάσεων πάνω σὲ ἀμφισβητούμενα θέματα ποὺ περιλαμβάνουν τὴ σύγκρουση συμφερόντων ἢ προτιμήσεων, ὅταν ἡ σύγκρουση αὐτὴ παρατηρεῖται στὶς πράξεις ἢ στὴ συμπεριφορὰ τῶν ἀνθρώπων. Τὸ νὰ παρατηροῦμε «ποιὸς ἐπικρατεῖ στὴ λήψη ἀποφάσεων», γράφει ὁ Nathan Polsby ποὺ εἶχε συνεργαστεῖ μὲ τὸν Dahl, εἶναι «ὁ καλύτερος τρόπος γιὰ νὰ προσδιορίσουμε ποιά ἄτομα ἢ ὀμάδες ἔχουν 'περισσότερη' δύναμη στὴν κοινωνία, γιατί ἡ ἄμεση σύγκρουση μεταξὺ τῶν ἀτόμων εἶναι μιὰ κατάσταση ποὺ σαφέστερα πλησιάζει τὸν πειραματικὸ ἔλεγχο τῶν ἰκανότητων τους νὰ ἐπηρεάζουν τὰ ἀποτελέσματα»³. Γιὰ τὸν ἐρευνητὴ ποὺ υἱοθετεῖ

αὐτὴ τὴν ἄποψη, ἢ ὑπαρξὴ ἐξουσίας ἀποκαλύπτεται ἀπὸ τὴν παρατηρούμενη συμπεριφορὰ σὲ ζητήματα ὅπου ὑπάρχει *ἐκφρασμένη* σύγκρουση συμφερόντων. Ἡ ἔμφαση βρίσκεται στὸ παρατηρούμενο καὶ στὸ ἀρθρωμένο, καὶ ἡ ἐξουσία ἐκλαμβάνεται σὰν ὄλοκληρωτικὰ ἐνσαρκωμένη καὶ ἀντικατοπτρισμένη σὲ συγκεκριμένες ἀποφάσεις. Γιὰ νὰ εἶμαστε συνεπεῖς μὲ αὐτὴ τὴν ἐμπειρικὴ τοποθέτηση, θὰ ἔπρεπε νὰ ποῦμε ὅτι ἐξουσία ὑπάρχει καὶ ἀσκεῖται μόνον σὲ ἐκεῖνες τὶς περιπτώσεις ἀνταγωνισμοῦ καὶ λήψης ἀποφάσεων πού μποροῦμε νὰ τὶς ὑποδείξουμε ἢ, κυριολεκτικὰ, νὰ τὶς ἀγγίξουμε μὲ τὸ χέρι μας. Οἱ πολιτικοὶ ἐπιστήμονες πού ἔχουν προσκολληθεῖ σ' αὐτὴ τὴν ἄποψη ὑπερασπίζονται τὴ λειτουργικότητά της ἐπειδὴ ἔχουν παραγάγει ἐμπειρικὲς ὑποθέσεις πού μποροῦν νὰ ἐλεγχθοῦν πειραματικά, δηλαδὴ νὰ ἐπαληθευθοῦν ἢ νὰ ἀποδειχθοῦν ψευδεῖς. Οἱ ἴδιοι ἐπιστήμονες ἰσχυρίζονται ὅτι τὰ συμπεράσματά τους γιὰ τὴν ἐξουσία εἶναι ἀξιολογικὰ οὐδέτερα. Ὁ ἰσχυρισμὸς αὐτὸς ἄλλοτε ὑποννοεῖται καὶ ἄλλοτε διατυπώνεται ρητά. Αὐτὸ πού ἔχουμε ἐδῶ εἶναι μιὰ θεώρηση τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης μὲ μεθόδους ἀποκλειστικὰ ἐμπειρικὲς καί, ἐπομένως, διαφορετικὲς ἀπὸ τὶς μεθόδους καὶ τοὺς στόχους τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας πού καὶ αὐτὴ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν ἀνάλυση τῆς ἐξουσίας. Οἱ πρῶτες φράσεις τῆς κλασικῆς μελέτης τοῦ Harold Lasswell γιὰ τὴν πολιτικὴ ἐκφράζουν μὲ δύναμη τὴν ἄποψη τούτη: «Ἡ ἐπιστήμη τῆς πολιτικῆς περιγράφει συνθῆκες· ἡ φιλοσοφία τῆς πολιτικῆς αἰτιολογεῖ προτιμήσεις. Τὸ βιβλίον τοῦτο περιορίζεται στὴν πολιτικὴ ἀνάλυση καὶ δὲν ἐκφράζει προτιμήσεις. Ἐκθέτει συνθῆκες»⁴. Ἐπιπλέον, ἡ πολιτικὴ ἐπιστήμη μελετᾷ τὴν ἐξουσία ἐπειδὴ ὑποτίθεται πὼς ἡ τελευταία μπορεῖ ἄνετα νὰ γίνῃ ἀντικείμενο ἐμπειρικῆς παρατήρησης. Ξανά ὁ Lasswell: «Ἡ πολιτικὴ ἐπιστήμη, ὡς ἐμπειρικὴ ἐπιστήμη, εἶναι ἡ μελέτη τῆς διαμόρφωσης καὶ τῆς κατανομῆς τῆς ἐξουσίας»⁵.

Ἐδῶ ἔχουμε τὴ θέση τῆς ἀξιολογικῆς οὐδετερότητας πού φαίνεται νὰ βαδίζει χέρι χέρι μὲ τὴν ἄποψη τῆς ἐξουσίας πού σκιαγραφήθηκε ὡς ἐδῶ. Αὐτὸ σημαίνει πὼς ὁ ἐρευνητὴς, πού ἐπιμένει ὅτι ἡ πολιτικὴ ἐπιστήμη εἶναι ὀλότελα οὐδέτερη σὲ σχέση μὲ τὶς ἀξίες, τείνει νὰ βλέπει τὴν ἐξουσία σὰν κάτι πού ὑπάρχει ἀποκλειστικὰ στὰ φαινόμενα πού ὑπόκεινται σὲ ἄμεση παρατήρηση, ὅπως ἡ συγκεκριμένη συμπεριφορὰ στὴν ἐκφραση σύγκρουσης καὶ στὴ λήψη ἀποφάσεων. Παρ' ὅλα αὐτά, ὑποστηρίχθηκε ὅτι αὐτὴ εἶναι μιὰ περιορισμένη ἄποψη καὶ ὅτι ὑπάρχει μιὰ ἄλλη ὄψη τῆς ἐξουσίας, τὸ ἴδιο σημαντικὴ, πού μπορεῖ νὰ ἐντοπισθεῖ ἐμπειρικὰ σὲ φαινόμενα πού δὲν εἶναι τόσο εὐκόλο νὰ παρατηρηθοῦν ἐκτὸς ἂν βάλῃ κανεὶς ὅλα τὰ δυνατά του γιὰ νὰ τὴ δεῖ. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἐναλλακτικὴ ἄποψη σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ ἐξουσία συχνὰ δρᾷ μὲ τέτοιο τρόπο ὥστε νὰ ἐμποδίζει τὴ λήψη ἀποφάσεων καὶ νὰ μὴν ἐπιτρέπει νὰ ἔρθουν στὸ φῶς τῆς δημοσιότητας ζητήματα πού, ἂν γίνονταν γνωστά, θὰ προκαλοῦσαν τὴ λήψη ἀποφάσεων.⁶

Μιὰ βασικὴ ὑπόδειξη τῆς ἐργασίας τούτης εἶναι ὅτι ἡ ἄποψη τοῦ ἐρευνητῆ γιὰ τὸ ἔργο καὶ τὶς μεθόδους τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης καθορίζει σὲ με-

γάλο βαθμό τὸ εἶδος τῶν ἐννοιῶν ποὺ χρησιμοποιεῖ στὸ θεωρητικὸ του πλαίσιο, καί, ἐπομένως, τὸ εἶδος τῆς ἐξήγησης ποὺ δίνει γιὰ πολιτικὰ φαινόμενα ὅπως τὸ φαινόμενο τῆς ἐξουσίας.

Τούτη ἡ διασύνδεση δὲν εἶναι πάντα φανερὴ στὸν ἴδιο τὸν ἐρευνητὴ. Ὡστόσο, κάτω ἀπὸ τὴν ἄποψη γιὰ τὴν ἐξουσία, ποὺ σημειώσαμε στὰ προηγούμενα, ὑπάρχει μιὰ θετικιστικὴ ἄποψη γιὰ τὴν πολιτικὴ ἐπιστήμη. Ὁ καλύτερος τρόπος γιὰ νὰ τὸ δείξουμε αὐτὸ συνίσταται στὴ σύντομη διερεύνηση τῆς ἐπιστημολογικῆς βάσης του καί τῶν συνεπειῶν της γιὰ τὴν ἐννοια τῆς ἐξουσίας.

2.1. Αὐτοὶ ποὺ ὑποστηρίζουν τὴ θέση τῆς ἀξιολογικῆς οὐδετερότητας στὴν πολιτικὴ ἐπιστήμη δὲν ἀρνοῦνται ὅτι οἱ προσωπικὲς ἀξίες ἢ προτιμήσεις τοῦ ἐρευνητῆ μποροῦν νὰ ἐπηρεάσουν τὰ συμπεράσματά του. Ὅπως σημειώνει καί ὁ David Easton: «Ὁση προσπάθεια κι ἂν καταβληθεῖ εἶναι ἀδύνατο, ὅταν ἀναλαμβάνουμε μιὰν ἐρευνα, νὰ ἀπαλλαγῶμε ἀπ' τὶς ἀξίες μας ὅπως βγάζουμε τὸ σακκάκι μας»⁷. Αὐτὸ συμφωνεῖ μὲ τὴ θεωρία τοῦ Max Weber γιὰ τὴν «ἀξιολογικὴ σημασία» μὲ τὴν ὁποία ὁ Weber ἐννοεῖ ὅτι ὑπάρχει μιὰ ἀναπόφευκτη σχέση μεταξύ τῆς κοινωνικῆς ἐπιστήμης καί τῶν κοινωνικῶν ἀξιῶν τοῦ ἐπιστήμονα, σχέση ποὺ, ὡστόσο, δὲν ἐμποδίζει τὴν πραγματικὴ κοινωνιολογικὴ ἐρευνα νὰ εἶναι ἀξιολογικὰ ἀδέσμευτη. Ἐτσι καί σήμερα ἀκόμα ὑποστηρίζεται ὅτι οἱ προσωπικὲς προτιμήσεις εἶναι δυνατὸ νὰ διαχωριστοῦν ἀπὸ τὰ ἐμπειρικὰ συμπεράσματα καί ὅτι ἐφόσον ὁ ἐρευνητὴς διατυπώνει ἐμπειρικὲς ὑποθέσεις, ποὺ μποροῦν νὰ ἐλεγχθοῦν πειραματικά, τὸ θεωρητικὸ του πλαίσιο δὲν στηρίζει κανένα εἶδος προτίμησης ἀλλὰ μόνο ἐκθέτει αὐτὸ ποὺ συμβαίνει, ὄχι τὸ πῶς θὰ ἔπρεπε νὰ συμβαίνει. Γιὰ νὰ παραθέσουμε ξανά ἀπὸ τὸν Easton: «Ἡ νέα θεωρία τείνει νὰ γίνῃ ἀναλυτικὴ, ὄχι οὐσιαστικὴ, ἐξηγηματικὴ μᾶλλον παρά ἠθικὴ»⁸. Ἡ θεωρία ποὺ εἶναι «οὐσιαστικὴ» καί «ἠθικὴ» διακρίνεται ἀπὸ τὴ θεωρία ποὺ εἶναι «ἐξηγηματικὴ». Ἡ πρώτη εἶναι κανονιστικὴ-προστακτικὴ θεωρία ἢ πολιτικὴ φιλοσοφία· ἡ δευτέρη εἶναι περιγραφικὴ θεωρία ἢ πολιτικὴ ἐπιστήμη. Μάλιστα τὸ ἐπιχείρημα εἶναι πῶς ἡ ἐπιστήμη δὲν μπορεῖ νὰ ἐπηρεάσει ἢ νὰ συμβάλῃ στὴ διαμόρφωση ἀξιῶν ἢ προτιμήσεων.

Αὐτὴ ἡ διάκριση ἔχει τὶς ρίζες της στὴν ἐπιστημολογία καί στὴν ἠθικὴ θεωρία τοῦ David Hume ποὺ ὑποστήριζε ὅτι δὲν μποροῦμε νὰ παραγάγουμε ἓνα «πρέπει» ἢ μιὰ προστακτικὴ πρόταση ἀπὸ ἓνα «εἶναι» ἢ μιὰ πρόταση πραγμάτων. Ὁ Hume θεμελίωσε αὐτὸ τὸν ἰσχυρισμὸ στὴ γνωσιολογία του. Περιληπτικά, σύμφωνα μὲ τὸν ἐμπειρισμὸ του οἱ λέξεις ὡς σύμβολα ἔχουν νόημα μόνο ἂν μποροῦμε νὰ δείξουμε ἓνα συγκεκριμένο ἐπιμέρους ποὺ τὸ ἀντιληφθήκαμε μὲ τὶς αἰσθήσεις ἢ μὲ τὴν ἐνδοσκόπηση καί νὰ ποῦμε: «Αὐτὸ εἶναι μιὰ περίπτωση αὐτοῦ ποὺ ἐννοῶ μὲ τὸ σύμβολο.....»⁹. Οἱ ἐννοίες ἔχουν σημασία, καί, ἐπομένως, εἶναι χρήσιμες, μόνο στὸ βαθμὸ ποὺ μποροῦν νὰ ὀριστοῦν καταδεικτικά, δηλαδή, μόνο ὅταν μποροῦμε νὰ δείξουμε τὴν παρατηρήσιμη κατάσταση πραγμάτων στὴν ὁποία ἀναφέρονται. Ἡ ἰδέα ποὺ

δὲν ἔχει ἀντίκρισμα στὶς αἰσθητηριακὲς ἐντυπώσεις εἶναι ψευδο-ἰδέα· εἶναι ὅπως μιὰ δραχμὴ ἢ ἓνα φράγκο χωρὶς ἀγοραστικὴ ἀξία. Τὰ νοήματα τῶν λέξεων ποὺ ἀπαιτοῦν σὲ ἠθικὲς ἀποφάνσεις, λ.χ., «καλό», «ἀδικο», «πρέπει», κτλ., εἶναι τοῦ εἴδους ποῦ, σύμφωνα μὲ τὸν Hume, δὲν μπορεῖ νὰ ὀριστεῖ καταδειχτικά· ἐπομένως οἱ ἀποφάνσεις στὶς ὁποῖες παρουσιάζονται δὲν ἐκφράζουν καταστάσεις πραγμάτων. Τὸ πολὺ νὰ ἐκφράζουν τὰ συναισθήματα καὶ τὶς προτιμήσεις τοῦ ὁμιλητῆ. Ἐπιπλέον, αὐτὰ τὰ συναισθήματα ἀπλῶς ὑπάρχουν, συσταίνονται καὶ διαμορφώνονται μὲ τρόπους ποῦ δὲν ἔχουν καμιά σχέση μὲ αὐτὸ ποῦ εἶναι ἢ δὲν εἶναι λογικό. Σύμφωνα μὲ τὴ θεωρία τῆς ἠθικῆς τοῦ Hume, τὸ λογικὸ ποτὲ δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς πεῖ τί θέλουμε ἢ προτιμοῦμε· τὸ πολὺ νὰ μᾶς δείξει τὸ δρόμο γιὰ ν' ἀποχτήσουμε αὐτὸ ποῦ θέλουμε ἢ προτιμοῦμε. Ὅπως γραφικὰ σημείωσε ὁ ἴδιος: «Ἡ λογικὴ εἶναι καὶ πρέπει νὰ εἶναι μόνο ὁ ὑπηρετὴς τῶν παθῶν»¹⁰. Τὸ λογικὸ δὲν ὑπεισέρχεται στὴ διαμόρφωση τῶν ἠθικῶν κρίσεων καὶ ἀρχῶν. Αὐτὰ εἶναι παράγωγα ἐκείνου ποῦ ὁ Hume ὀνομάζει «ἠθικὴ αἴσθηση». Τὸ λογικὸ ἐπεμβαίνει μόνο στὴν ἐξακρίβωση γεγονότων καὶ σχέσεων ἀνάμεσα στὶς ἰδέες, ὅπως αὐτὲς ποῦ ἔχουμε στὰ Μαθηματικὰ καὶ στὴ Λογικὴ. Ἔτσι, μποροῦμε νὰ ἐξακριβώσουμε τὴν ἀλήθεια τῆς ἀπόφανσης: «ὁ Γιώργος εἶναι ὁ πατέρας τοῦ Γιάννη» — αὐτὸ εἶναι ἓνα γεγονός. Ἄν μποροῦμε ὅμως νὰ συμπεράνουμε, μὲ βάση αὐτὴ τὴν ἀπόφανση, τὴν ἀκόλουθη: «ὁ Γιώργος πρέπει νὰ φροντίζει τὸν Γιάννη», διότι αὐτὴ εἶναι μιὰ δεοντολογικὴ ἀπόφανση καὶ γι' αὐτὸ δὲν περιγράφει τὰ γεγονότα ἀλλὰ ἐκφράζει τὴν θὰ θέλαμε νὰ κάνει ὁ Γιώργος· εἶναι, μ' ἄλλα λόγια, μιὰ ἀπόφανση προτίμησης ἢ προδιαγραφῆς ἐνεργήματος. Ἀποφάνσεις ὅπως «Ἡ ἐκμετάλλευση εἶναι κακὸ» ἢ «Ἡ Δημοκρατία εἶναι ἡ καλύτερη μορφή διακυβέρνησης» διαφέρουν ἀπὸ ἀποφάνσεις ὅπως «Ἡ χλόη εἶναι πράσινη» ἢ «Πενήντα τοῖς ἑκατὸ τοῦ πληθυσμοῦ καταψήφισε τὴν πρόταση», στὸ ὅτι οἱ πρῶτες, κατὰ τὸν Hume, δὲν ἔχουν τιμὴ ἀλήθειας. Δηλαδή, δὲν μποροῦμε νὰ τὶς λογαριάσουμε ὡς ἀληθεῖς ἢ ψευδεῖς ἀφοῦ δὲν ἐκφράζουν γεγονότα ὅπως οἱ τελευταῖες, ἀλλὰ προσωπικὲς προτιμήσεις. Εἶναι ἄτοπο νὰ μιλάμε γιὰ ἀληθεῖς ἢ ψευδεῖς προτιμήσεις — αὐτὲς ἀπλῶς ὑπάρχουν. Ἐπιπλέον, ἡ ἱεράρχηση τῶν προτιμήσεων εἶναι τελικὰ ζήτημα ἄλλων προτιμήσεων καὶ ὄχι ζήτημα λογικῆς ἢ πραγμάτων.

Ἀπὸ τὴ σύντομη αὐτὴ ἐπισκόπηση τῆς θεωρίας τοῦ Hume προβάλλουν δύο ἐνδιαφέροντα σημεῖα. Πρῶτο: ἡ θεωρία ὅτι μιὰ ἰδέα ἢ ἐννοια ἔχει νόημα μόνο ἂν μπορεῖ νὰ ὀριστεῖ καταδειχτικά (αὐτὴ ἢ ἀποψη ἐνισχύθηκε ἀπὸ τοὺς Λογικοῦς-Θετικιστὲς τοῦ 20οῦ αἰῶνα)· δεύτερο: ἡ ἔλλειψη σχέσης μετὰξὺ τῆς λογικῆς (ἢ, ὅπως θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε σήμερα, τῆς «ἐπιστημονικῆς τεκμηρίωσης») καὶ τῆς διαμόρφωσης καὶ ἱεράρχησης τῶν ἀνθρώπινων προτιμήσεων καὶ ἀξιῶν. Πολλοὶ σύγχρονοι πολιτικοὶ ἐπιστήμονες ἔχουν προσυπογράψει καὶ τὰ δύο παραπάνω δόγματα. Τὸ πρῶτο ὀδηγεῖ σὲ μιὰ συγκεκριμένη ἀντίληψη ὡς πρὸς τὸ τί θεωρεῖται ἐπιστημονικὴ πρόταση ἢ πρόταση πραγμάτων. Μόνο οἱ προτάσεις ποῦ περιέχουν ἐννοίες, οἱ ὁποῖες μπο-

ροῦν νὰ ὀριστοῦν καταδειχτικά, θὰ ὑπολογίζονται, γιατί μόνον αὐτές θεωροῦνται ὅτι μποροῦν νὰ ἐλεγχθοῦν ἐμπειρικά. Ἔτσι δημιουργεῖται ἡ προσκόλλησις σὲ μιὰ ἄποψη τῆς ἐξουσίας ποὺ περιορίζει τὴν ἐφαρμογὴ τῆς σὲ παρατηρούμενα φαινόμενα ὅπως εἶναι οἱ συγκεκριμένες ἀποφάσεις. Μία συνέπεια αὐτῆς τῆς ἄποψης εἶναι ὅτι ἡ ἐξουσία ὑπάρχει μόνο σὲ καταστάσεις παρατηρήσιμης σύγκρουσης. Οἱ πολιτικοὶ ἐπιστήμονες ποὺ υἱοθετοῦν αὐτὴ τὴν ἄποψη περιφρονοῦν τὸ γεγονὸς πὼς καὶ ἄλλες ἀπόψεις γιὰ τὴν ἐξουσία μποροῦν νὰ ἐλεγχθοῦν ἐμπειρικά, ἐφόσον βέβαια ἀντιληφθοῦμε τὴν ἔννοια τοῦ ἐμπειρικοῦ μὲ τρόπο λιγότερο στενὸ ἀπ' ὅ,τι στὸ πρόγραμμα τοῦ Hume. Ἄν καὶ αὐτὴ καθαυτὴ ἡ θεωρία τοῦ Hume δὲν εἶναι ἀπλοϊκὴ, μπορεῖ νὰ ὀδηγήσει σὲ μιὰ μᾶλλον ἀπλοϊκὴ καὶ περιορισμένη ἀντίληψη τῆς ἐμπειρικῆς ἐπιστήμης, ἄποψη ποὺ σήμερα, στὴν πραγματικότητα, σχεδὸν κανένας θετικὸς ἐπιστήμονας δὲν τὴν ἀσπάζεται. Τὸ δεύτερο σημεῖο ὀδηγεῖ στὴν ἄποψη ὅτι τὰ ἐπιστημονικὰ συμπεράσματα εἶναι ὀλοτέλα οὐδέτερα σὲ σχέση μὲ ἀξίες καὶ προτιμήσεις καὶ, ἔτσι, ὀδηγεῖ στὸ διαφορισμὸ τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης ἀπὸ τὴν πολιτικὴ φιλοσοφία, ἢ τῆς ἐμπειρικῆς καὶ τῆς κανονιστικῆς θεωρίας. Ἡ πρώτη θεωρεῖται ὡς τὸ ἀποτέλεσμα τῆς συλλογῆς καὶ ταξινομήσεως τῶν δεδομένων καὶ τοῦ ἐλέγχου τῶν ὑποθέσεων μὲ στατιστικὲς καὶ μαθηματικὲς μεθόδους, ἐνῶ ἡ δεύτερη ὑποτίθεται ὅτι δίνει μιὰν ἀνάλυση μὲ τὰ μὴ-ἐπιστημονικὰ μέσα τῶν ἀξιῶν καὶ τῶν ἐννοιῶν. Ὡστόσο τὶς τελευταῖες δεκαετίες ὁ διαφορισμὸς αὐτὸς ἀμφισβητήθηκε ἀπὸ πολλούς.

2.2. Ἐκεῖνο ποὺ πολὺ δύσκολα μπορεῖ κανεὶς νὰ τὸ δεχτεῖ στὴν «παραδεγμένη» ἄποψη γιὰ τὴν ἐξουσία (παραδεγμένη στὸ βαθμὸ ποὺ ἡ ἀποδοχὴ τῆς εἶναι πλατιά), καὶ στὴ σχετικὴ ἀντίληψη τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης, εἶναι ἡ φανερὴ ἀποτυχία τῆς νὰ ἀναγνωρίσει αὐτὸ ποὺ δέχονται ἀκόμα καὶ οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες, δηλαδὴ ὅτι τὰ γεγονότα ἢ τὰ δεδομένα δὲν εἶναι ἀπλῶς δοσμένα καὶ ὅτι οἱ ἐπιστημονικὲς θεωρίες δὲν εἶναι ἀπλῶς τὰ παράγωγα τῆς ἐμπειρικῆς ἔρευνας. Καταρχὴν, φαίνεται σαφὲς στοὺς σύγχρονους θεωρητικούς ὅτι τὰ γεγονότα, τὰ δεδομένα ἢ τὰ φαινόμενα, διυλίζονται πάντοτε μέσα ἀπὸ ἔννοιες, ἢ, ὅπως γράφει ὁ Sheldon Wolin, «οἱ παρατηρήσεις αὐτὲς καθαυτὲς ἀντιπροσωπεύουν γεγονότα ἐμποτισμένα μὲ θεωρία»¹¹. Κανεὶς δὲν ἀρνεῖται ὅτι οἱ ἔννοιες ποὺ χρησιμοποιοῦνται στὴν ἔρευνα πρέπει νὰ ἔχουν ἐμπειρικὴ ἐφαρμογὴ. Αὐτὸ κανεὶς δὲν τὸ ἀρνεῖται. Ἄλλὰ — καὶ ἐδῶ βρίσκεται τὸ ζήτημα — οἱ ἔννοιες εἶναι κατανάγκη ἐπιλεκτικὲς, εἶναι τὸ ἀπόσταγμα «στὸ ὁποῖο φτάνει κανεὶς ἀποφασίζοντας νὰ ἀγνοήσει μερικὰ γνωρίσματα τῆς πραγματικότητος καὶ νὰ τονήσει ἄλλα»¹². Ἡ ἀπόφασις καὶ ἡ ἐπιλογή καθορίζονται ἀπὸ τὸ εἰδικὸ θεωρητικὸ πλαίσιο μέσα στὸ ὁποῖο λειτουργοῦν οἱ ἔννοιες. Στὸ θεωρητικὸ πλαίσιο ποὺ χρησιμοποιοῦν οἱ πλουραλιστὲς ἐμφανίζεται μία ὄψη ἢ διάστασις τῆς ἐξουσίας καὶ οἱ ἄλλες ἢ ἀγνοοῦνται ἢ δὲν λογαριάζονται ὡς ἐξίσου σημαντικὲς, ἢ, τελικὰ, θεωροῦνται ὅτι δὲν ἔχουν τὰ γνωρίσματα ποὺ ἀποδίδονται στὴν ἐξουσία ἀπὸ ἄλλα πλαίσια. Μὲ

αὐτὲς τὶς προϋποθέσεις, τὸ πλαίσιο κατανάγκη ἐμπεριέχει οὐσιαστικὲς κρίσεις γιὰ τὰ φαινόμενα: αὐτὸ θὰ ὑποστηρίξω πιὸ κάτω.

Προτοῦ συζητήσω αὐτὸ τὸ σημεῖο, θὰ ἤθελα νὰ κάνω μιὰ διασάφηση. Πιστεύω πὼς τὸ δοκίμιο τοῦ Talcott Parsons «The Distribution of Power in American Society» (Ἡ Κατανομή τῆς Δύναμης στὴν Ἀμερικάνικη Κοινωνία) μᾶς δίνει ἓνα καλὸ παράδειγμα τῆς ἄποψης ποὺ κρίνουμε ἐδῶ. Σ' αὐτὸ ὁ Parsons ἐπιχειρεῖ μιὰ κριτικὴ τῆς ἐλιτιστικῆς θέσης γιὰ τὴν ἐξουσία τοῦ C.W. Mills, καὶ προβάλλει μιὰν ἐναλλακτικὴ ἀντίληψη τῆς ἐξουσίας. Ἀνάμεσα σ' ἄλλα, ὁ Parsons μέμφεται τὸν Mills γιὰ ἔλλειψη ἐπιστημονικῆς οὐδετερότητας, ἐνῶ ὁ ἴδιος θέλει νὰ τὴ διαφυλάξει.

Ἄς σημειώσουμε ὅτι ἡ θέση τοῦ Mills, ὅπως αὐτὴ τῶν πλουραλιστῶν, ἀναφέρεται στὴν κατανομὴ τῆς ἐξουσίας· καὶ οἱ δύο χρησιμοποιοῦν μιὰν ἔννοια τῆς ἐξουσίας ποὺ συνδέει τὴν ἐξουσία μὲ τὴ σύγκρουση καὶ τὸν καταναγκασμό. Ὁ Mills ἰσχυρίζεται πὼς αὐτοὶ ποὺ νέμονται τὴν ἐξουσία εἶναι ἐκεῖνοι «ποὺ εἶναι ἱκανοὶ νὰ πραγματοποιήσουν τὴ θέλησή τους ἀκόμα καὶ ἂν οἱ ἄλλοι ἐναντιώνονται σ' αὐτήν»¹³. Ἐναντίον τῶν πλουραλιστῶν, ὁ Mills ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ ἐξουσία γιὰ τὴ λήψη ἀποφάσεων πάνω σὲ θέματα κοινωνικῆς σημασίας ἐπενδύεται σὲ μία μικρὴ ομάδα προσώπων — τὴν Power Elite — ποὺ κατέχει «θέσεις ἰσχύος» στὴ βιομηχανία, στὸ στρατὸ καὶ στὴν κυβέρνηση. Ὁ Mills δηλώνει ἀνοιχτὰ ὅτι οἰκτῖρει αὐτὸ τὸ εἶδος κατανομῆς τῆς ἐξουσίας. Ἡ κριτικὴ τῆς θέσης τοῦ ἀπὸ τὸν Robert Dahl θεωρεῖται ὡς ἡ καλύτερη ἐπίθεση ἀπὸ τὴ φιλευλεύθερη-πλουραλιστικὴ πλευρά· ἐκεῖνο ὅμως ποὺ δὲν προσέχουμε συχνὰ εἶναι ὅτι ἡ διαμάχη δὲν εἶναι ἀπλῶς μιὰ διαμάχη σχετικὴ μὲ τὰ γεγονότα, ἀλλὰ εἶναι καὶ μιὰ ἠθικὴ διαμάχη ποὺ συνεπάγεται διαφορετικὲς ἀξιολογικὲς κρίσεις σχετικὰ μὲ τὸ πῶς ἡ ἐξουσία θὰ ἔπρεπε νὰ κατανέμεται καὶ νὰ ἐλέγχεται στὴ σύγχρονη κοινωνία. Ἡ φύση αὐτῆς τῆς ἀξιολογικῆς διάστασης δίνεται ἀνάγλυφα στὸ δοκίμιο τοῦ Parsons.

Ὁ Parsons ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ Mills ὑπεραπλουστεύει τὸ πρόβλημα τῆς ἐξουσίας μὲ τὸ νὰ εἶναι «ἐμπειρικὰ προκατειλημμένος». Στὴν προσπάθειά του νὰ καταγγεῖλει τὸ σύστημα, ὁ Mills βλέπει τὴν ἐξουσία κυρίως σὰν «ἐξουσία πάνω στοὺς ἄλλους», ποὺ ἀσκεῖται εἰς βάρος τους. Ὁ Mills δὲν μπορεῖ νὰ δεῖ ὅτι ἡ ἐξουσία ἔχει συλλογικὲς λειτουργίες. Σύμφωνα μὲ τὸν Parsons, συχνὰ ἡ ἐξουσία εἶναι «μιὰ ἱκανότητα γιὰ τὴν ἐπιτέλεση λειτουργιῶν μέσα στὴν κοινωνία ὡς σύστημα, καὶ γιὰ λογαριασμό της»¹⁴ (ἢ ὑπογράμμιση δική μου). Ἡ ἄποψη τοῦ Parsons εἶναι ὅτι ἐξουσία «εἶναι ἡ ἱκανότητα νὰ ἐπιστρατεύει κανεὶς τὸ κοινωνικὸ δυναμικὸ γιὰ τὴν ἐπίτευξη στόχων ποὺ τὸ κοινὸ δεσμεύτηκε ἢ θὰ μποροῦσε νὰ δεσμευτεῖ νὰ τοὺς πραγματοποιήσει. Ἐκεῖνο ποὺ, πάνω ἀπ' ὅλα, δεσμεύει τὰ ἄτομα καὶ τὶς ομάδες εἶναι ἡ κινητοποίηση τῶν ἐνεργειῶν τους ἐξαιτίας τῆς θέσης ποὺ αὐτὰ ἔχουν στὴ κοινωνία» — (220 - 21, ὑπογράμμιση τοῦ συγγραφέα). Γιὰ τὸν Parsons, τὸ σημαντικὸ γεγονὸς σχετικὰ μὲ τὴν ἐξουσία εἶναι ὅτι ὑπηρετεῖ τὰ συμφέροντα τῆς

κοινότητας και όχι ενός τμήματός της· οί μεγαλύτερες αποφάσεις στην κοινωνία αντικατοπτρίζουν κοινούς κοινωνικούς σκοπούς. Με την έννοια αυτή ή εξουσία είναι «έναν ούσιαστικός και επιθυμητός παράγοντας μιᾶς κοινωνίας με ύψηλό βαθμό ὀργάνωσης» (224).

Ἐδῶ ἔχουμε μιάν ἄλλη έννοια τῆς εξουσίας, έννοια πού ἔμμεσα συγχωνεύει τὴν εξουσία με τὴν αὐθεντία. Φαίνεται πὼς ὁ Parsons, ὅταν χρησιμοποιεῖ τὴ λέξη «ἐξουσία», μιᾶ, συγκαλυμμένα, γιὰ τὴν αὐθεντία. Αὐτὸ φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν ἀποψή του γιὰ τὴν αὐθεντία, ἀποψη πού ἐκθέτει σ' ἓνα ἄλλο δοκίμιο. Αὐθεντία εἶναι, γράφει ὁ Parsons, «τὸ σύστημα τῶν θεσμοποιημένων δικαιωμάτων ἐλέγχου τῶν πράξεων τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας ὅσον ἀφορᾷ τὶς συνέπειες αὐτῶν τῶν πράξεων γιὰ τὴν ἐπίτευξη τῶν κοινῶν σκοπῶν»¹⁵. Ἔτσι, ἡ αὐθεντία καὶ ἡ εξουσία ἔχουν κοινὴ μία διάσταση: καὶ οἱ δύο λειτουργοῦν γιὰ λογαριασμὸ ἢ γιὰ τὸ συμφέρον τῆς κοινότητας ἢ τῶν «μελῶν τοῦ συνόλου» — γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε τὴν ἔκφραση τοῦ Parsons. Ἐπιπλέον, ἀφοῦ ἡ δύναμη εἶναι «δεσμευτικὴ κινητοποίηση» καὶ ἡ εξουσία «θεσμοποιημένα δικαιώματα», καὶ οἱ δύο ἀναφέρονται σ' ἓνα ὀρισμένο εἶδος δεοντολογικοῦ ἢ κανονιστικοῦ ἐλέγχου, ἀφοῦ οἱ ὅροι «δεσμευτικός» καὶ «δικαιώματα» εἶναι σχετικοὶ με κάποιον εἶδος κανόνα. Στὴν πραγματικότητα, ἐκεῖνο πού ἔκανε ὁ Parsons ἦταν νὰ ὀρίσει τὶς έννοιες «ἐξουσία» καὶ «αὐθεντία» μ' ἓναν τρόπο πού νὰ «ἐνισχύει τὴ θεωρία του τῆς κοινωνικῆς ἐνοποίησης ἢ ὁποία στηρίζεται στὴν ὁμοφωνία γιὰ τὶς ἀξίες συγκαλύπτοντας ὅλο τὸ φάσμα τῶν προβλημάτων πού ἀπασχόλησαν τοὺς λεγόμενους θεωρητικούς τοῦ 'ἐξαναγκασμοῦ'»¹⁶. Με ἄλλα λόγια, τὸ θεωρητικὸ πλαίσιο, πού χρησιμοποιεῖ ὁ Parsons, ἐμπεριέχει ἐπιλογή, ἀκριβῶς ὅπως καὶ τὸ πλαίσιο τοῦ Mills.

Ὁ Parsons παραδέχεται πὼς δὲν ὑπάρχει ἀπόλυτα ὀρθὸς ὀρισμὸς τῆς ἐξουσίας. Γράφει: «Δυστυχῶς, ἡ έννοια τῆς ἐξουσίας δὲν ἔχει ἀκόμα ὀριστικοποιηθεῖ στὶς κοινωνικὲς ἐπιστῆμες... Κάθε μελετητὴς τῶν κοινωνικῶν πραγμάτων εἶναι ἐλεύθερος, ὡς ἓνα σημεῖο, νὰ ὀρίσει σημαντικὲς έννοιες ὅπως τοῦ ἀρέσει» (219 - 20). Καὶ προσθέτει ὅτι «οἱ συνέπειες θὰ διαφέρουν ἀνάλογα με τὴν ἐπιλογή λύσης» (220). Ἄλλὰ ὁ Parsons ὑποθέτει ὅτι αὐτὲς οἱ συνέπειες δὲν σχετίζονται παρὰ μόνο με ἐμπειρικὰ ἐξαγόμενα. Ἔτσι ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Mills, στὴν «πολὺ ἐπιλεκτικὴ» πραγμάτευσή του, ὑπερβάλλει τὴν ἐμπειρικὴ σημασία τῆς ἐξουσίας, ἀφοῦ αὐτὸ σημαίνει ὅτι μόνο ἡ ἐξουσία «πραγματικὰ καθορίζει αὐτὰ πού συμβαίνουν σὲ μιᾶ κοινωνία» (221). Ἀκόμα, ὁ Parsons παραδέχεται ὅτι στὶς ἀπόψεις του, ὅπως καὶ στοῦ Mills, ἐμπεριέχονται ὀρισμένες 'ἠθικὲς θέσεις' (στὴν περίπτωση τοῦ Mills ἀναφέρει ἀκόμα καὶ μιᾶ 'μεταφυσικὴ' ἀποψη — τὸν εἰκοστὸ αἰῶνα ὁ ὅρος 'μεταφυσικός' εἶναι δυσφημιστικός). Στὴ βάση τῆς ἀποψης τοῦ Mills ὑπάρχει μιᾶ ὀρισμένη σοσιαλιστικὴ ἠθικὴ πού εἶναι κοινὴ σὲ πολλοὺς κριτικούς τῆς σύγχρονης βιομηχανικῆς κοινωνίας καὶ πού λαβαίνει ὑπόψη τῆς μόνο τῆς σύγχρονης βιομηχανικῆς κοινωνίας καὶ πού λαβαίνει ὑπόψη τῆς μόνο τῆς καταχρήσεις τῆς ἐξουσίας, δυσπιστεῖ στὰ ἰδιωτικὰ συμφέροντα, καὶ εἶ-

ναι «ἀδικαιολόγητα» ἀντικαπιταλιστική (225). Ὁ Mills ἔχει μιὰ οὐτοπική ἀντίληψη γιὰ τὴν κοινωνία «στὴν ὁποία ἡ ἐξουσία δὲν παίζει ἀπολύτως κανένα ρόλο» (222). Ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά, ἡ θέση τοῦ Parsons πλησιάζει, ὅπως ὁ ἴδιος λέει, τὸ φιλελεύθερο καὶ τὸ «καπιταλιστικὸ-ἐπιχειρηματικὸ πνεῦμα» (233 - 34).

Ὅπως σημειώσαμε πιὸ πάνω, οἱ ἀξίες τοῦ ἐρευνητῆ ἐπηρεάζουν κατὰ κάποιον τρόπο αὐτὰ πού θὰ βρεῖ, καὶ ὁ Parsons δὲν τὸ ἀρνεῖται. Δὲν δέχεται ὅμως τὸ ἀντίστροφο, δηλαδή ὅτι τὰ συμπεράσματα ἑνὸς δεδομένου θεωρητικοῦ πλαισίου 'ἐκκρίνουν' οὐσιαστικὲς ἢ ἠθικὲς κρίσεις. Εἶναι καὶ αὐτὸ μία συνέπεια τοῦ ὀρισμοῦ καὶ τοῦ ἐντοπισμοῦ ἢ τῆς ἐξήγησης τῶν φαινομένων τῆς ἐξουσίας μὲ ἕναν ὀρισμένο τρόπο. Δεδομένου ὅτι οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι θὰ προτιμοῦσαν τὴν προώθηση μᾶλλον παρά τὴ μὴ-προώθηση τῶν συμφερόντων τους, ἂν ἡ ἐξουσία πράγματι λειτουργοῦσε μὲ τὸν τρόπο πού περιγράφει ὁ Parsons (γιὰ νὰ προωθῆσει δηλαδή κοινὰ συμφέροντα καὶ κοινούς στόχους), τότε οἱ κοινωνίες ὅπου ὑπάρχει ἐξουσία εἶναι καλύτερες ἀπὸ ἐκεῖνες ὅπου δὲν ὑπάρχει ἐξουσία. Ὁ Parsons δὲν λέει ρητὰ κάτι τέτοιο, ἀλλὰ αὐτὸ ἐξυπονοεῖται στὴν ἀνάλυσή του καὶ εἶναι μιὰ ἀπόφανση πού ἐκφράζει προτίμηση. Μὲ ἄλλα λόγια, στὸ κοινωνιολογικὸ πλαίσιο πού χρησιμοποιεῖ, ὁ Parsons ἐπιλέγει ὀρισμένους παράγοντες καὶ παραμερίζει ἄλλους, γιὰ νὰ καταλήξει σὲ συμπεράσματα πού στηρίζουν ὀρισμένες ἀξίες καὶ ὑπονομεύουν ἄλλες. Ἐπομένως τὰ ἴδια τὰ συμπεράσματα δὲν εἶναι οὐδέτερα σὲ σχέση μὲ τίς ἀξίες. Ἔτσι, ὁ Parsons δὲν ξεκινᾷ μόνο σὰν φιλελεύθερος, στὸ βαθμὸ πού ἡ φιλελεύθερη πίστη ὀρίζει τίς δικές του προσωπικὲς προτιμήσεις, ἀλλὰ καί, μέσω τῆς ἐμπειρικῆς του ἐρευνας, δικαιώνει τὴ φιλελεύθερο-καπιταλιστικὴ πίστη γιὰ κάθε λογικὰ σκεπτόμενο ἄνθρωπο. Τὸ τελικὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀνάλυσής του δὲν εἶναι μόνο μιὰ ἐμπειρικὴ θεωρία γιὰ τὴν ἐξουσία, ἀλλὰ μιὰ κανονιστικὴ θεωρία. Ὅταν ὁ Parsons γράφει ὅτι ὑπάρχει 'κάποια αἰτιολόγηση' γιὰ τὸν καπιταλισμὸ, ὅπου καπιταλισμὸς σημαίνει 'τὴ θεσμοποίηση τῆς εὐθύνης γιὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς οἰκονομικῆς παραγωγῆς στὰ χέρια διαφόρων ἰδιωτικῶν, μὴ-κυβερνητικῶν, φορέων' (225, ἢ ὑπογράμμιση δική μου), εἶναι ἄραγε τόσο ἀμερόληπτος ἐπιστημονικὰ ὅσο ὑποθέτει ὁ ἴδιος;

Ἀνακεφαλαιώνουμε τὴ σύντομη αὐτὴ ἐπισκόπηση. Ὁ Mills χρησιμοποιεῖ μιὰν ἔννοια τῆς ἐξουσίας σὲ ἕνα θεωρητικὸ πλαίσιο πού ὀδηγεῖ στὴν οὐσιαστικὴ καταδίκη τῆς κυρίαρχης κατανομῆς τῆς ἐξουσίας σὲ μιὰν ὀρισμένη κοινωνία· ὁ Parsons χρησιμοποιεῖ μιὰν ἄλλη ἔννοια τῆς ἐξουσίας σὲ ἕνα θεωρητικὸ πλαίσιο πού ὀδηγεῖ στὴν οὐσιαστικὴ δικαίωση τῆς ἄσκησης τῆς ἐξουσίας σὲ μιὰν ὀρισμένη κοινωνία. Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο οἱ συγγραφεῖς αὐτοὶ τόνισαν ὀρισμένες περιοχὲς τῆς πραγματικότητας, καὶ ἀγνόησαν ἄλλες, ὀδήγησε τελικὰ σὲ ἀξιολογικὲς κρίσεις γι' αὐτὴ τὴν πραγματικότητα. Ὁ Mills τὸ ἀναγνώρισε αὐτό, σὲ μιὰν ἄλλη ἐργασία του, ὅπου ἔγραψε: «Προσπάθησα νὰ εἶμαι ἀντικειμενικὸς ἀλλὰ δὲν ἰσχυρίζομαι ὅτι εἶμαι ἀμέτοχος»¹⁷.

Παραδέχεται, μ' άλλα λόγια, ό Mills τή σύγκλιση πολιτικῆς κοινωνιολογίας καί πολιτικῆς φιλοσοφίας.

2.3. Πρέπει τώρα νά προσπαθήσουμε νά κάνουμε σαφέστερη τή θέση ότι οί θεωρίες στήν πολιτική ἐπιστήμη καί στήν πολιτική κοινωνιολογία εἶναι φορεῖς οὐσιαστικῶν ἢ κανονιστικῶν κρίσεων. "Ας ἐπαναλάβουμε ότι τό θέμα δέν εἶναι ότι οί προσωπικές προτιμήσεις ἢ ἀξίες καθορίζουν τήν ἐπιλογή τῶν γεγονότων· αὐτό δέν ἀμφισβητεῖται. Τό θέμα εἶναι ότι ἐκεῖνο πού συνθέτει τά λεγόμενα 'γεγονότα' εἶναι τό θεωρητικό πλαίσιο πού χρησιμοποιεῖ ό ἐρευνητής γιά νά ἐξηγήσει ἕνα πολιτικό φαινόμενο.

Στήν πολιτική ἐπιστήμη τά θεωρητικά πλαίσια παίζουν τόν ἴδιο σχεδόν ρόλο πού παίζουν καί στίς φυσικές ἐπιστήμες. Σκοπός τους εἶναι ἡ θεωρητική ἀνακάλυψη. "Ένα πλαίσιο ἀπομονώνει καί περιγράφει τά χαρακτηριστικά μιᾶς κατάστασης καί ἐντοπίζει τίς αἰτιακές σχέσεις μεταξύ αὐτῶν τῶν χαρακτηριστικῶν. 'Ο ἐπιστήμονας ἐξηγεῖ τά γεγονότα μέ βάση τίς αἰτιακές αὐτές σχέσεις. Στό βαθμό πού ἡ πολιτική ἐπιστήμη ἐξηγεῖ τά γεγονότα καί δέν καταγίνεται μόνο μέ τή συσσώρευση δεδομένων, δέν μπορεῖ νά κάνει χωρίς θεωρητικά πλαίσια ἢ «ἐννοιολογικές δομές», ὅπως ἀλλιῶς λέγονται. Τό πλαίσιο «διαγράφει τά ὅρια τῆς περιοχῆς μέσα στήν ὁποία ἡ ἐπιστημονική ἐρευνα θά εἶναι γόνιμη»¹⁸. Στίς κοινωνικές ἐπιστήμες ὑπάρχει ἕνας ἀρκετά μεγάλος ἀριθμός ἀνταγωνιστικῶν πλαισίων: λόγου χάρι τό μαρξιστικό, τό δομικό-λειτουργικό μέ ὀδηγό τή θεωρία συστημάτων, ἡ θεωρία τῶν παιγνίων, ἡ θεωρία τῆς κοινωνικῆς ἐπιλογῆς, κτλ. Τό κάθε πλαίσιο διαγράφει ὀρισμένες σχέσεις ἀνάμεσα στά φαινόμενα, μέ τίς ὁποῖες αὐτά μποροῦν νά ἐξηγηθοῦν, καί ἀποκλείει ἄλλες πού ἀνήκουν σέ ἀντίπαλα πλαίσια. Μία μαρξιστική ἀνάλυση τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας θά τονίσει διαφορετικές σχέσεις ἀπό ἐκεῖνες πού τονίζει μιᾶ λειτουργική προσέγγιση τύπου Parsons. Γιά τό μαρξιστή, ό ἀποφασιστικός παράγοντας δέν εἶναι οί παραλλαγές στό χειρισμό τῆς ἐξουσίας στίς καπιταλιστικές κοινωνίες μέ συντάγματα ἢ μέ πολιτικά κόμματα· ἀποφασιστικός παράγοντας στήν ἐξουσία εἶναι ἡ ταξική δομή. Τό πλαίσιο ἐντοπίζει τή βασική διάσταση μέσω τῆς ὁποίας μποροῦν νά μεταβάλλονται τά φαινόμενα καί «βεβαιώνει ὀρισμένες διαστάσεις μεταβολῆς ἐνῶ ἀρνεῖται ἄλλες»¹⁹. Σ' αὐτή τή διαδικασία τό πλαίσιο 'ἐκκρίνει' μιᾶ κανονιστική κρίση ὡς πρός τό τί εἶναι καί τί δέν εἶναι ἀποδεκτό γιά τοῦς ἀνθρώπους. Μέ βάση τήν ἐμπειρική ἀνάλυση ἡ θεωρία θά στηρίζεται ὀρισμένες ἀξίες καί ὄχι ἄλλες. Γιά νά θυμηθοῦμε τήν ἀρχική μας θέση, ἀπό τίς περιγραφικές προτάσεις ἢ προτάσεις τοῦ 'εἶναι' ὄντως ἀπορρέουν ὀρισμένες κανονιστικές ἢ προτάσεις τοῦ 'πρέπει'. "Όπως εἶδαμε στήν περίπτωση τοῦ Mills καί τοῦ Parsons, τά ἐπιστημονικά συμπεράσματα εἶναι κάθε ἄλλο παρά οὐδέτερα καί καταφάσκουν ὀρισμένες προτιμήσεις ἐνῶ ἄλλες τίς ἀρνοῦνται. Ἀλλά αὐτή ἡ ἀξιολόγηση ὑπῆρξε πάντα τό ἔργο τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας: ό Πλάτων, ό Ἀριστοτέλης, ό Machiavelli καί ό Hobbes, ὅλοι τους, τόνισαν ὀρισμένες παραλλαγές στά φαινόμενα καί ἀγνόησαν ἄλλες.

Στὸ βαθμὸ πού ὁ σύγχρονος πολιτικὸς ἐπιστήμονας ἐξηγεῖ τὰ φαινόμενα διαμέσου θεωρητικῶν πλαισίων ἢ ἐννοιολογικῶν δομῶν, κινεῖται στὸ χῶρο τῶν παραδοσιακῶν πολιτικῶν φιλοσόφων· ἡ σύμπτωση μεταξὺ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς κανονιστικῆς θεωρίας εἶναι μεγαλύτερη ἀπ' ὅ,τι νομίζεται στὴν πολιτικὴ ἐπιστήμη. Κανεῖς δὲν ἀρνεῖται ὅτι οἱ κοινωνικὲς ἐπιστῆμες εἶναι ἐπιστῆμες. Στὴν πραγματικότητα ἡ διαμάχη εἶναι μεταξὺ δύο παραλλαγῶν τῆς ἐπιστήμης: τῆς ἀντίληψης τῆς ἐπιστήμης ὡς ἐνασχόλησης ἀποκλειστικὰ μὲ γεγονότα (fact-minded), ἀντι-ἐννοιολογικῆς, πού βλέπει τὴ γνώση σὲ συνάρτηση μόνο μὲ τὴ συσσώρευση τῶν δεδομένων, καὶ τῆς ἀντίληψης τῆς ἐπιστήμης «ὡς ἐπινοητικοῦ ἐγχειρήματος»²⁰, ἐννοιολογικὰ προσανατολισμένου, πού ζητᾷ ριζικὴ κατανόηση, καὶ πού σχετίζεται μὲ τὴν πράξη.

3. Ὅπως συμβαίνει μὲ τὶς ἐννοιες τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἔτσι καὶ στὶς κοινωνικὲς ἐπιστῆμες μερικὲς ἐννοιες εἶναι πιὸ «γόνιμες» ἀπὸ ἄλλες. Μὲ ποιά βάση θεμελιώνουμε τὴ γονιμότητα τῶν ἐννοιῶν κι ἐπομένως τὰ θεωρητικὰ πλαίσια μέσα στὰ ὁποῖα αὐτὲς λειτουργοῦν; Νομίζω ὅτι ὑπάρχουν τρεῖς βάσεις: Πρῶτον, ἡ λειτουργικότητα τῆς ἐννοίας, ἡ ἐμπειρικὴ τῆς χρησιμότητα στὴ διατύπωση ὑποθέσεων πού μποροῦν νὰ ἐπαληθευθοῦν ἢ ν' ἀνασκευαστοῦν· δεύτερον, ἡ ἐμβέλεια τῆς ἐννοίας — μερικὲς ἐννοιες ἐπιτρέπουν πλατύτερη καὶ βαθύτερη διερεύνηση μιᾶς πολιτικῆς περιοχῆς ἀπὸ ἄλλες· καὶ, τρίτον, αὐτὸ πού ὀνομάζω — γιατί δὲν βρίσκω καλύτερο ὄρο — 'ἠθικὸ περιεχόμενο' τῆς ἐννοίας. Μὲ τὸν ὄρο 'ἠθικὸ περιεχόμενο' δὲν ἐννοῶ ἐννοιες ἀξιολογικὰ φορτισμένες. Θεωρῶ πὼς ἐννοιες ὅπως «ἐξουσία» καὶ «αὐθεντία» εἶναι ἀξιολογικὰ φορτισμένες ἐφόσον ἐμπεριέχουν ἀντιλήψεις καὶ ἀξιολογήσεις συμφερόντων καὶ ἐπιθυμιῶν. Μὲ τὸν ὄρο 'ἠθικὸ περιεχόμενο' ἐννοῶ: τὸ βαθμὸ στὸν ὁποῖο μιὰ ἐννοία προβάλλει κοινωνικὰ θέματα καὶ ὑποβοηθᾷ στὴν αὔξηση τῆς συνειδητοποίησης ὑποθέσεων πού εἶναι σημαντικὲς γιὰ τὴν κοινωνία· τὸ βαθμὸ στὸν ὁποῖο ἡ ἐννοία ἀναζωπυρώνει βαθιὰ ριζωμένες ἀνησυχίες γιὰ τὴ δικαιοσύνη, τὴν ἰσότητα καὶ τὴν ἐλευθερία· τελικά, τὸ βαθμὸ στὸν ὁποῖο ἡ ἐννοία ἐπιτρέπει τὴν ἀναμόρφωση τῶν καθιερωμένων στόχων καὶ ἰδανικῶν ἢ συμφερόντων, ἀποδεσμεύοντας ἔτσι τὴν ἀνθρώπινη προσπάθεια ἀπὸ τὴ 'συμβατικὴ σοφία', γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε τὴ φράση τοῦ Galbraith.

Νομίζω ὅτι ἡ γονιμότητα στὸ σχηματισμὸ ἢ στὴ χρήση ἐννοιῶν ἐπιτυγχάνεται στὸ βαθμὸ πού ὁ ἐρευνητὴς εἶναι εὐαίσθητος στὴν κανονιστικὴ καὶ κριτικὴ διάσταση μέσα στὸ θεωρητικὸ τοῦ ἔργο· μ' αὐτὸ ἐννοῶ τὴν εὐαισθησία στὴ σχέση τῆς γνώσης μὲ τὴν πράξη. Ἡ παραδοσιακὴ πολιτικὴ θεωρία πορευόταν μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ προσφέρει γνώση γιὰ τὴν πράξη· ἡ σύγχρονη θεωρία μοιάζει νὰ εὐχεται ἀποκλειστικὰ τὴν ἔρευνα καὶ καθορίζει τὴν ἀξία τῶν ἐννοιῶν μὲ γνώμονα μόνο τὴ χρησιμότητά τους στὴν ἔρευνα. Μὲ ἄλλα λόγια: ἀπὸ τὸν Πλάτωνα ὡς τὸν Μάρξ, οἱ θεωρητικοὶ φέρονταν ὡς δρῶντες· σήμερα εἶναι θεατὲς (ὑπάρχουν βέβαια καὶ μερικὲς ἐξαιρέσεις). Θὰ ἔλεγα ὅτι ἡ ἀποψη τοῦ θεατῆ γιὰ τὸ ἔργο καὶ τὶς μεθόδους τῆς πολιτικῆς ἐπιστή-

μης τείνει να παραγάγει άγονες έννοιες — και οί έννοιες είναι άγονες όχι μόνο για την πράξη, αλλά και για την εξήγηση.

3.1. Έφαρμόζοντας τὰ κριτήρια αυτά, μπορούμε να προχωρήσουμε σε μιὰ συνοπτική κριτική τής τρέχουσας άποψης για την έξουσία, άποψης που πρόσφατα ονομάστηκε και 'μονοδιάστατη' άποψη.²¹ Μπορούμε κατόπιν να συνεχίσουμε με μερικές εναλλακτικές άποψεις.

Στό βαθμό που ή μονοδιάστατη άποψη τής έξουσίας υποθέτει ότι ή έξουσία αποκαλύπτεται πλήρως στο σύνδρομο τής πραγματικής λήψης αποφάσεων, άγνοεί άλλους τρόπους πραγματικής λειτουργίας της. Η μονοδιάστατη άποψη είναι λειτουργικά χρήσιμη για μία διάσταση τής έξουσίας· ωστόσο ή έμβέλειά της περιορίζεται στην περιοχή τής λήψης αποφάσεων. Δεν είσχωρεϊ αρκετά βαθιά και πλατιά στο σύνθετο πεδίο δράσης τών σχέσεων έξουσίας. Επιπλέον, τὸ ήθικό της περιεχόμενο είναι ελάχιστο, παρόλο που είναι θεωρητικά και αξιολογικά φορτισμένη, όπως όλες οί έννοιες τής έξουσίας. Ο Dahl και οί πλουραλιστές, που υίοθετοδν αυτή την άποψη, έπινουδν ένα θεωρητικό πλαίσιο που 'έκκρίνει' μερικές αξίες. Έτσι, σύμφωνα με την πλουραλιστική προσπέλαση, ή έξουσία κατανέμεται και αναπτύσσεται ανάμεσα σε ανταγωνιζόμενες ομάδες και ή άμοιβαία αντίθεση ή διαμάχη τών ομάδων έμποδίζει τή συγκέντρωσή της· επομένως υπάρχουν έλεγχοι έγγενείς στο σύστημα και, γι' αυτό, δεν υπάρχει άπειλή για την κοινότητα στο σύνολό της. Πράγματι, όπως ισχυρίζονται μερικοί πολιτικοί κοινωνιολόγοι που συμπαθοδν αυτή την άποψη, ή ύπαρξη ανταγωνιζόμενων 'ομάδων συμφερόντων' είναι μιὰ προϋπόθεση για τή λειτουργία τής καλής κοινωνίας, δηλαδή τής δημοκρατίας.²² Έδῶ λοιπόν προβάλλουν μερικές τυπικές φιλελευθεροσυντηρητικές αξίες που αναδύονται από μία έμπειρική μελέτη τής κατανομής τής έξουσίας.

Οί πλουραλιστές πράγματι επικροτοδν την υπάρχουσα κατανομή έξουσίας στις Ένωμένες Πολιτείες. Δεν άγνοουδν βέβαια τις καταχρήσεις, αλλά ό βασικός ισχυρισμός τους είναι ότι έτσι τὸ σύστημα «λειτουργεί καλά». Οί πολιτικοί επιστήμονες, όπως ό Lasswell, που συμπεραίνουν ότι ή έξουσία βρίσκεται στα χέρια μιᾶς πολιτικής έλίτ, υπονοουδν τὸ ίδιο, ότι δηλαδή τὸ σύστημα «λειτουργεί καλά». Όταν ό Lasswell γράφει ότι 'μιὰ κοινωνία μπορεϊ να είναι δημοκρατική και να εκφράζεται μέσω μιᾶς ήγετικής ολιγαρχίας' ή 'είναι αδύνατο να έντοπισθοδν οί λίγοι χωρίς να ληθοδν υπόψη οί πολλοί' εκφράζει μιάν έπιδοκιμαστική στάση για την κυριαρχία τής πολιτικής έλίτ. Τὸ γεγονός όμως παραμένει ότι όχι μόνον είναι δυνατό να μη ληθοδν υπόψη οί πολλοί, αλλά ότι αυτό γίνεται διαρκῶς. Είναι αλήθεια πως ό Lasswell έπιμένει ότι ό σκοπός τών διερευνήσεών του και, γενικότερα, τής πολιτικής έπιστήμης είναι ή συμβολή στον 'υπέρτατο σκοπό'· αυτός είναι ή «πραγμάτωση τής ανθρώπινης αξιοπρέπειας στη θεωρία και στην πράξη»²³. Είναι όμως δύσκολο να δεϊ κανείς πως τὰ συμπεράσματά του μποροδν να έξυπηρετήσουν αυτόν τὸ σκοπό, ιδιαίτερα όταν γι' αυτόν ή έννοια τής κυ-

ριαρχίας της έλιτ δέν παρουσιάζει κανένα πρόβλημα. Έφόσον, λοιπόν, ούτε ή πλουραλιστική άποψη ούτε ή έλιτιστική δέν γεννούν ήθική διαμάχη σχετικὰ με αυτό που θεωρούν ως γεγονός, έφόσον δέν μᾶς λένε τί μπορεί νά σημαίνει ή δράση σέ θέματα που έχουν κοινωνική σημασία, ή άποψή τους για τή δύναμη παραμένει χωρίς ήθικό περιεχόμενο.

Πολύ γονιμότερες άπόψεις για τήν έξουσία βρίσκουμε σέ δυò πρόσφατες μελέτες: *Power and Poverty* (Έξουσία και Άνέχεια) των Peter Bachrach και Morton Baratz, και *The un-Politics of Air Pollution: A Study of Non-Decision-Making in the Cities* (Η Μή-Πολιτική της Άτμοσφαιρικής Ρύπανσης: Μιά Μελέτη για τή Μή-Λήψη-Άποφάσεων στις Πόλεις) του Matthew Crenson. Και οί δυò έργασίες αναφέρονται από τον Steven Lukes στην περιεκτική και διεισδυτική του ανάλυση της έξουσίας.²⁴ Και στις δυò έργασίες ο Lukes έντοπίζει ό,τι όνομάζει 'διπλοδιάστατη' άποψη της έξουσίας: στη δεύτερη έργασία, πάντως, ο Crenson μοιάζει νά κινείται προς μιάν άλλη άποψη που λέγεται 'τρισδιάστατη' και που, σύμφωνα με τον Lukes, είναι ή πιο ριζοσπαστική από τις δυò.

Δέν μπορώ έδω νά καλύψω όλόκληρο τò πεδίο αυτών των έργων. Θα έπιχειρήσω μόνο νά κάνω μιὰ σύντομη σύνοψη. Τò χαρακτηριστικό γνώρισμα και των δύο άπόψεων, κατά τή γνώμη μου, είναι ή άποτελεσματικότητά τους στον έντοπισμό του τί δέν γίνεται σέ μιὰ κοινωνία, ως δείχτη της άσκούμενης έξουσίας. Οί Bachrach και Baratz αρχίζουν τή μελέτη τους με τήν αρχή που διατυπώνει ο F.E. Schattschneider:²⁵

«Όλες οί μορφές πολιτικής όργάνωσης είναι προκατειλημμένες υπέρ της έκμετάλλευσης όρισμένων ειδών σύγκρουσης και της καταστολής άλλων, διότι ή όργάνωση είναι ή κινητοποίηση της προκατάληψης. Μερικές αντιδικίες γίνονται πολιτικές ένω άλλες παραμερίζονται».

(*The semi-sovereign people*, 1960

ή ύπογράμμιση είναι του συγγραφέα.)

Οί συγγραφείς του έργου *Power and Poverty* χρησιμοποιούν αυτή τή διατύπωση για νά ύποστηρίξουν ότι, στο βαθμό που ένα άτομο ή ομάδα καταφέρνει νά έμποδίσει «νά έρθουν στο φως της δημοσιότητας οί συγκρούσεις των πολιτικών γραμμών», αυτό τò άτομο ή ομάδα έχει και άσκει έξουσία. Με άλλα λόγια, ή έξουσία άποκαλύπτεται όχι μόνο στις διαδικασίες για τή λήψη άποφάσεων, αλλά και στην προώθηση της διαδικασίας που οί Bachrach και Baratz όνομάζουν «λήψη μή-άποφάσεων» (nondecision making process). Αυτοί όρίζουν τή «μή-άπόφαση» ως «μιὰ άπόφαση που καταλήγει στην καταπίεση ή παρεμπόδιση μιᾶς λανθάνουσας ή φανερής πρόκλησης για τις άξίες ή τὰ συμφέροντα εκείνου που αποφασίζει»²⁶. Υπάρχουν διάφοροι τρόποι και μέσα για τήν καταστολή μιᾶς τέτοιας πρόκλησης: ή μή-άπόφαση παίρνει διάφορες μορφές, και οί συγγραφείς προσφέρουν μιὰ έμπειρική μελέτη μερικων από αυτές. Έξέτασαν προβλήματα άνέχειας και φυλετικών

σχέσεων στην πόλη της Βαλτιμόρης. Οί κύριοι πρωταγωνιστές τής μελέτης ήταν ο δήμαρχος τής πόλης και μεγαλοβιομήχανοι από τή μιὰ μεριά, και ή κοινότητα τών μαύρων από τήν ἄλλη. Ἡ ἔρευνά τους ἀποκαλύπτει τόν τρόπο μὲ τόν ὁποῖο τὰ παράπονα τών μαύρων πολιτῶν (παράπονα σχετικά μὲ τή φτώχεια, τὸ δυσπρόσιτο τών πολιτικῶν θέσεων, κτλ.) παραμερίστηκαν μὲ τεχνάσματα καὶ ἀποφεύχθηκε τὸ νὰ γίνουν πολιτικά ἐπικίνδυνα θέματα. Ὁ δήμαρχος καὶ οἱ μεγαλοβιομήχανοι ὀδήγησαν τίς ἀπαιτήσεις τών μαύρων ἔξω ἀπὸ τήν πολιτικὴ σκηνὴ διορίζοντας μερικοὺς μαύρους σὲ δημόσιες θέσεις καὶ ἐφαρμόζοντας ὀρισμένα μέτρα κοινωνικῆς πρόνοιας. Αὐτὴ εἶναι ἡ κοινὴ τακτικὴ τῆς προσδοχῆς (cooptation) ποὺ στὴν πιὸ ἰσχυρὴ μορφή της δίνει «στοὺς ἀντιπάλους τὴν αὐταπάτη τῆς φωνῆς χωρὶς τὴν ἴδια τὴ φωνή, καὶ ἔτσι καταπνίγει τὴν ἀντιπολίτευση χωρὶς καθόλου νὰ ἀλλάζει πολιτικὴ»²⁷. Ἔτσι, τὰ αἰτήματα τών μαύρων ἔμειναν μόνο δυνητικὰ ἀπειλητικά, ἀφοῦ ἀπὸ ἐπικίνδυνα θέματα μεταμορφώθηκαν σὲ ἀσφαλῆ. Ἡ πρόκληση τών μαύρων καταπνίγηκε. Αὐτὴ εἶναι μία περίπτωση ἐξουσίας ποὺ ἀσκήθηκε κατὰ τὴ διαδικασία τῆς μὴ-ἀπόφασης, καὶ ὄχι κατὰ τὴ διαδικασία λήψης ἀποφάσεων.

Ἐδῶ ἔχουμε μιὰν ἀποψη ἢ ἓνα 'πρόσωπο' τῆς ἐξουσίας, ποὺ οἱ πλουραλιστὲς κυριολεκτικὰ δὲν τὸ βλέπουν. Πράγματι, στὴ θέση τών Bachrach καὶ Baratz ἀντιτέθηκαν οἱ πλουραλιστὲς Megelman καὶ Wolfinger· τὸ ἐπιχείρημά τους εἶναι πῶς μιὰ μὴ-ἀπόφαση εἶναι ἓνα μὴ-γεγονὸς καὶ, ἐπομένως, δὲν ἐπιδέχεται ἐμπειρικὴ ἐπαλήθευση. Ἀλλά, στὸ βαθμὸ ποὺ ἡ μὴ-ἀπόφαση ἔχει ὡς ἀποτελέσματα τὴν παρεμπόδιση τῆς ἀληθινῆς σύγκρουσης καὶ, ὅπως θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε, τὴν 'τελετουργικὴ ἀμφισβήτηση', εἶναι ἓνα γεγονός ποὺ μπορεῖ κάλλιστα νὰ παρατηρηθεῖ. Φτάνει νὰ κοιτάξει κανεὶς λίγο πιὸ προσεχτικὰ καὶ νὰ μὴν ἐπιμείνει σὲ ἓνα εἶδος ἐντύπωσης τῆς αἴσθησης, μὲ τὴν ἔννοια τοῦ Hume. Ἡ διπλοδιάστατη ἀποψη τῆς ἐξουσίας ἀποκαλύπτει ἐμπειρικὰ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἄσκησης τῆς ἐξουσίας στὴν κινητοποίηση τῆς προκατάληψης, μὲ τὸ νὰ ἐπιλέγει γιὰ συζήτηση ὀρισμένα μόνο ζητήματα καὶ ἄλλα νὰ τὰ κατασιγάσει. Ἐδῶ ταιριάζει ἴσως ἡ παρατήρηση τοῦ Balandier: «Ἡ ὑπέρτατη πονηριὰ τῆς ἐξουσίας εἶναι νὰ ἐπιτρέπει στὸν ἑαυτὸ της νὰ ἀμφισβητεῖται *τελετουργικὰ* ἔτσι ὥστε νὰ σταθεροποιεῖται πιὸ ἀποτελεσματικὰ»²⁸ (ὑπογράμμιση τοῦ συγγραφέα). Ὁ συγγραφέας κάνει αὐτὴ τὴν παρατήρηση σὲ μιὰ μελέτη πρωτόγονων κοινοτήτων. Ἄν δανειστοῦμε τὸν ὄρο 'τελετουργικὸς' καὶ τὸν χρησιμοποιήσουμε μὲ τὴ σημασία τοῦ 'μὴ-ἀπειλητικός', ἔτσι ὅπως ὑπονοεῖται στὴ χρῆση τοῦ ὄρου ἀπὸ τὸν Balandier, μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ἡ μελέτη τῆς Βαλτιμόρης προσφέρει ἓνα παράδειγμα τοῦ πῶς μιὰ δυνητικὰ ἀληθινὴ ἀμφισβήτηση τῆς ἐξουσίας μεταμορφώθηκε σὲ τελετουργικὴ ἀμφισβήτηση, δηλαδή, οἱ ἀποφάσεις λήφθηκαν γιὰ ἀσφαλῆ καὶ πολιτικὰ ἀποδεκτὰ ζητήματα, ἀποδεκτὰ γιὰ αὐτοὺς ποὺ κατέχουν θέσεις ἰσχύος. Τὰ παράπονα ποὺ δὲν ἦσαν ἀποδεκτὰ ἀπὸ πολιτικὴ ἀποψη ποτὲ δὲν παρουσιάστηκαν στὴ διαδικασία λήψης ἀποφάσεων· κα-

ταπνίγηκαν από τή μη-άπόφαση. Ἡ ἐξουσία ἀσκήθηκε γιά νά παρεμποδίσει τή γνήσια πρόκληση στήν ἐξουσία.

Οἱ ὑποστηρικτές τῆς μονοδιάστατης ἄποψης γιά τήν ἐξουσία θεωροῦν δεδομένο τὸ ὅτι ὅλα τὰ παράπονα μποροῦν νά ἐκφραστοῦν μέσα στό σύστημα. Ἐτσι ὁ Dahl γράφει: «Ἡ ἀνεξαρτησία, ἡ ἑτερογένεια, καί ἡ δυνατότητα διεΐσδυσης τῶν διαφόρων τμημάτων τοῦ πολιτικοῦ στρώματος, ὅλα ἐγγυῶνται ὅτι κάθε δυσανεστημένη ομάδα θά βρεῖ τὸν ἐκπρόσωπό της στό πολιτικό στρώμα»²⁹. Ὁ πλουραλιστής δὲν λαβαίνει ὑπόψη του τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἐξουσία συχνὰ ἀσκεῖται γιά νά ἐμποδίσει τήν πολιτική ἢ δημόσια ἀναγνώριση ὀρισμένων παραπονούμενων ομάδων. Ἐχει παρατηρηθεῖ ὅτι ὁ πλουραλισμός εἶναι «μιὰ φιλοσοφία τῆς ἰσότητος καί τῆς δικαιοσύνης, τῆς ὁποίας ἡ συγκεκριμένη ἐφαρμογή, ἀγνοώντας τήν ὑπαρξη ὀρισμένων νόμιμων κοινωνικῶν ομάδων, στηρίζει τήν ἀνισότητα». Ὁ R.P. Wolff, πού ἔκανε αὐτή τήν παρατήρηση, προσθέτει:³⁰

«Ἄν μιὰ ομάδα ἢ συμφέρον βρίσκεται μέσα στό πλαίσιο τοῦ ἀποδεκτοῦ, τότε μπορεῖ νά ἐξασφαλίσει ἕνα μέρος αὐτοῦ στό ὁποῖο ἀποβλέπει, γιὰ τὴν ἡ διαδικασία τῆς ἐθνικῆς πολιτικῆς εἶναι διανεμητική καί συμβιβαστική. Ἄπο τήν ἄλλη μεριά, ἂν ἕνα συμφέρον βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὸν κύκλο τοῦ ἀποδεκτοῦ, δὲν γίνεται ἀντικείμενο καμιάς ἀπολύτως προσοχῆς, καί οἱ ὑποστηρικτές του θεωροῦνται τρελοί, ἐξτρεμιστές ἢ πράκτορες τῶν ξένων».

(ὑπογράμμιση τοῦ συγγραφέα)

Ἐπάρχουν ὀρισμένα συγκεκριμένα ἀποτελέσματα τοῦ πλουραλιστικοῦ συστήματος πού τὰ ἀποκαλύπτει ἡ διπλοδιάστατη ἄποψη τῆς ἐξουσίας, ἀποτελέσματα πού ποτὲ δὲν ἔρχονται στήν ἐπιφάνεια μὲ τὴν μονοδιάστατη ἄποψη. Στὸ βαθμὸ πού αὐτὸ ἀληθεύει, ἡ διπλοδιάστατη ἄποψη ἀποτελεῖ πρόοδο σὲ σχέση μὲ τὴν μονοδιάστατη ἄποψη, σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ καί τὴ λειτουργικότητα καί τὴν ἐμβέλεια της. Ἐπιπλέον ἔχει ἠθικὸ περιεχόμενο, ὅπως τὸ ὄρισα, ἀφοῦ συγκεντρώνει τὴν προσοχή της σὲ ἕνα οὐσιαστικὸ ἢ ἠθικὸ θέμα, δηλαδή στό γεγονός ὅτι τὸ σύστημα δὲν ἀντιμετωπίζει μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ὅλα τὰ ἀνθρώπινα συμφέροντα καί τὶς ἀνάγκες — αὐτὰ πού ὑποτίθεται ὅτι εἶναι βασικά —. Ἐπάρχει μιὰ χρήση τῆς ἐξουσίας πού προωθεῖ τὴν ἀνισότητα, μὲ ἀποτέλεσμα ὀρισμένα άτομα ἢ ομάδες νά περνοῦν καλύτερα ἀπὸ ἄλλα, καί ὀρισμένα νά γίνονται ἀκόμα καί θύματα. Τὸ ἠθικὸ περιεχόμενο τῆς ἄποψης γιά τὴν ἐξουσία τῶν Bachrach καί Baratz δὲν βρίσκεται μόνο στό γεγονός ὅτι οἱ συγγραφεῖς καταδικάζουν αὐτὴ τὴν ἀνισότητα (ὑποτίθεται πῶς καί ὁ φιλελεύθερος-πλουραλιστής θά τὴν καταδίκαζε ἂν παραδεχόταν τὴν ὑπαρξη της), ἀλλὰ βρίσκεται καί στό ὅτι ἡ ἄποψη αὐτὴ ἀποκαλύπτει τὴν ἀνισότητα πρωταρχικὰ ὡς ζήτημα κοινωνικῆς σπουδαιότητας.

3.3. Ἄν καί ἡ διπλοδιάστατη ἄποψη τῆς ἐξουσίας πάει μακρύτερα ἀπὸ τὴν πλουραλιστική, ἔχει κοινὲς μὲ τὴν τελευταία ὀρισμένες προϋποθέσεις

πού τήν ἐμποδίζουν νά φτάσει ἄρκετὰ μακριά. Σύμφωνα μέ τόν Lukes, καί στίς δυò ἀπόψεις ἐνυπάρχουν ὑποθέσεις σχετικές μέ τίς ἀναγκαῖες συνθη- κές γιά τή λειτουργία τῆς ἐξουσίας. Οἱ ἀναγκαῖες αὐτές συνθήκες εἶναι ἡ ὑ- παρξη σύγκρουσης καί ἡ ὑπαρξη συνειδητῶν παραπόνων ἢ παραπόνων πού εἶναι ὑποκειμενικά. Σύμφωνα μέ τή μονοδιάστατη ἄποψη, ἡ σύγκρουση πρέ- πει νά μπορεῖ νά παρατηρηθεῖ, νά εἶναι φανερή· δέν λαβαίνονται ὑπόψη τό- σο τὰ παράπονα, ὅσο τὰ συμφέροντα πού θεωροῦνται πολιτικές προτιμήσεις. Καί στή διπλοδιάστατη ἄποψη, ἡ σύγκρουση πρέπει νά μπορεῖ νά παρατηρη- θεῖ· ὡστόσο ἡ σύγκρουση μπορεῖ νά εἶναι καί κρυμμένη, καί τὰ συμφέροντα μπορεῖ νά εἶναι ἢ κυβερνητικές προτιμήσεις ἢ παράπονα. Ὑποτίθεται ὅτι, ἐφόσον ἡ ἐξουσία ἀποκαλύπτεται σέ καταστάσεις σύγκρουσης ἢ καταστά- σεις στίς ὁποῖες τὰ ἄτομα αἰσθάνονται καί ἐκφράζουν παράπονα, τὰ τελευ- ταῖα εἶναι ἀναγκαῖα γιά τήν ἄσκηση δύναμης. Ἡ ἰδέα φαίνεται νά εἶναι ὅτι μέ τήν ἀπουσία σύγκρουσης, ἢ στήν περίπτωση ὅπου ὁ παρατηρητής δέν μπορεῖ νά διακρίνει παράπονα, πρέπει νά ὑποτεθεῖ ὅτι ὑπάρχει κάποια ὁμο- φωνία, καί, σέ μιὰ τέτοια κατάσταση, ἡ ἐξουσία δέν ἐνεργεῖ ἢ τουλάχιστο ἐμεῖς, ὡς παρατηρητές, δέν μποροῦμε νά ἐντοπίσουμε τήν ἄσκηση ἐξουσίας. Ὁ Lukes συνιστᾷ νά σκεφτοῦμε ὅτι ἡ ἐξουσία εἶναι δυνατόν νά ἀσκεῖται ἀ- κόμα καί σέ ἐκεῖνες τίς καταστάσεις ὅπου φαινομενικά δέν ὑπάρχει σύγκρου- ση, φανερή ἢ κρυφή, οὔτε ὑποκειμενικά συμφέροντα ἢ παράπονα. Αὐτή, ἴ- σως ἡ «πιὸ ἀποτελεσματική καί δολερή» χρησιμοποίηση τῆς ἐξουσίας, μπο- ρεῖ νά γίνεται γιά νά ἐμποδίζει καταρχὴν τήν ἴδια τή σύγκρουση. Παραθέ- τουμε ἀπὸ τόν Lukes: «δέν εἶναι ἄραγε ἡ ὑπέρτατη καί πιὸ δολερὴ ἄσκηση τῆς ἐξουσίας τὸ νά ἐμποδίζει κανεῖς τοὺς ἀνθρώπους νά ἔχουν παράπονα, μέ τὸ νά διαμορφώνει τίς ἀντιλήψεις, καί προτιμήσεις τους, ὥστε νά ἀποδέ- χονται τὸ ρόλο τους στήν ὑπάρχουσα τάξη πραγμάτων... γιατί δέν μποροῦν νά δοῦν ἢ νά φανταστοῦν ἐναλλακτικὴ κατάσταση;»³¹. Τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς τέτοιας χρήσης τῆς ἐξουσίας δέν εἶναι μόνο ἡ διαστρέβλωση θεμάτων καί, ἐπομένως, ὁ παραγκωνισμὸς τους διαμέσου τῆς μὴ-ἀπόφασης, ὅπως στήν περίπτωση τῶν μαύρων κατοίκων τῆς Βαλτιμόρης, ἀλλὰ καί ἡ ὀλοκληρωτι- κὴ ἀποσιώπηση τῶν θεμάτων. Μιὰ μελέτη γιά τὸ πῶς συμβαίνει αὐτὸ θὰ ἀ- ποκάλυπτε πῶς ἔγινε καί οἱ νέγροι, λόγου χάρι, δέν ἔθεσαν τόσον καιρὸ κα- νένα πολιτικὸ θέμα, δέν ἐξέφρασαν κανένα παράπονο, δέν προσπάθησαν νά διεισδύσουν στήν πολιτικὴ τῆς Βαλτιμόρης. Ταυτόχρονα θὰ ἐρευνοῦσε βα- θύτερα τὸ πῶς συμβαίνει καί ἄτομα ἢ ομάδες φαίνονται ἱκανοποιημένα ἢ ἀδρανοῦν πολιτικὰ μπροστὰ σέ καταστάσεις πού τελικὰ δέν εἶναι πρὸς τὸ συμφέρον τους, καταστάσεις πού, στήν πραγματικότητα, εἶναι ἀντίθετες μέ τὸ συμφέρον τους. Μία ἄποψη τῆς ἐξουσίας πού λαβαίνει ὑπόψη τῆς αὐτοῦς τοῦς παράγοντες θὰ ἔπρεπε νά συγκεντρώσει τήν προσοχὴ τῆς ὄχι στή φα- νερὴ ἀλλὰ στή *λανθάνουσα* σύγκρουση, πού «ἔγκειται στήν ἀντίθεση μετα- ξὺ τῶν συμφερόντων ἐκείνων πού ἀσκοῦν ἐξουσία καί τῶν *πραγματικῶν* συμ- φερόντων ἐκείνων πού ἀποκλείουν οἱ πρῶτοι» (οἱ ὑπογραμμίσεις τοῦ συγγρα-

φέα)³². Πιστεύω πώς ό Lukeς μέ τόν όρο «πραγματικά συμφέροντα» έννοεί έκείνα τά συμφέροντα πού οί άνθρωποι έχουν ή πού θα είχαν άν μπορούσαν νά επιλέξουν αυτόνομα· τά συμφέροντα όμως αυτά μετασχηματίζονται από επιθυμίες ή προτιμήσεις πού είναι προϊόντα ένός συστήματος τó όποίο εργάζεται εναντίον τών συμφερόντων τους.

Μιά κατάσταση, πού άποκαλύπτει μιá τέτοια αντίφαση, χωρίς, ώστόσο, νά παρουσιάζει καμιά πραγματική σύγκρουση, περιγράφει και αναλύει ή μελέτη τοῦ Matthew Crenson· στή μελέτη αυτή ό συγγραφέας χρησιμοποιεί τή διπλοδιάστατη άποψη τής έξουσίας, και τείνει σύμφωνα μέ τόν Lukeς σέ κάτι πού ό δεύτερος τó όνομάζει 'τρισδιάστατη' άποψη τής έξουσίας μέ έμφαση στή λανθάνουσα σύγκρουση και στα πραγματικά συμφέροντα. 'Ο Crenson διερεύνησε τó πώς αντιμετώπιστηκε τó πρόβλημα τής άτμοσφαιρικής ρύπανσης σέ δύο πόλεις μέ τó ίδιο ποσοστό ρύπανσης και παρόμοιο πληθυσμό, τó 'Ανατολικό Σικάγο και τó Gary τής 'Ινδιάνας. Τó έρώτημα πού ό έρευνητής έθεσε ήταν: γιατί τó πρόβλημα τής άτμοσφαιρικής ρύπανσης σέ όρισμένες πόλεις τέθηκε νωρίς και άποτελεσματικά, ένώ σέ άλλες αυτό δέν συνέβηκε; Στο 'Ανατολικό Σικάγο έγιναν ένεργειες για τόν καθαρισμό τής άτμόσφαιρας τó 1949, ένώ στο Gary καθυστέρησαν ώς τó 1962. 'Ο Crenson εξηγεί αυτή τή διαφορά μέ βάση τις βιομηχανίες άτσαλιοῦ στις δύο πόλεις. Στην πρώτη υπάρχουν άρκετές βιομηχανίες άτσαλιοῦ χωρίς ισχυρή κομματική όργάνωση· ή δεύτερη είναι «πόλη τής μιás βιομηχανίας» και έλέγχεται από τήν U.S. Steel Corporation ή όποία έχει μιá ισχυρή κομματική όργάνωση. 'Η U.S. Steel στο Gary, για πολύ καιρό και χωρίς νά φαίνεται, έπηρεάζε τόν τρόπο μέ τόν όποίο οί υπεύθυνοι για τά μέτρα εναντίον τής άτμοσφαιρικής ρύπανσης *έβλεπαν και ένεργοῦσαν* σχετικά μέ αυτό τó πρόβλημα. 'Αξιζει νά παραθέσουμε τις παρατηρήσεις τοῦ Crenson:³³

«Οί πολίτες τοῦ Gary πού είχαν κινητοποιηθεί εναντίον τής ρύπανσης ήταν για πολύν καιρό άνίκανοι νά καταφέρουν τήν U.S. Steel νά πάρει μιá ξεκάθαρη θέση. "Ένας από αυτούς... άνέφερε τήν άοριστολογία τής μεγαλύτερης βιομηχανικής έταιρίας τής πόλης... Οί διευθυντές τής έταιρίας, είπε, άπλώς ένενυαν συγκαταβατικά 'και συμφωνοῦσαν στο ότι ή άτμοσφαιρική ρύπανση ήταν τρομερή, και σοῦ χτυποῦσαν φιλικά τήν πλάτη. 'Αλλά ποτέ δέν έκαναν τίποτα πρós τή μιá ή τήν άλλη κατεύθυνση. Θα είχαμε ίσως πετύχει κάποιο άποτέλεσμα μόνο άν είχε υπάρξει διένεξη'. Αυτό πού ή U.S. Steel δέν έκανε ήταν πιθανώς σημαντικότερα από αυτά πού έκανε για τήν αντιμετώπιση τής άτμοσφαιρικής ρύπανσης στο Gary».

'Ο συνομιλητής τοῦ Crenson έκανε αυτές τις παραπάνω παρατηρήσεις καθώς αναλογιζόταν τήν κατάσταση, άφοῦ τελικά ψηφίστηκε τó διάταγμα για τήν άτμοσφαιρική ρύπανση. Τόν καιρό πού προσδοκοῦσε ένα τέτοιο σχέδιο νόμου, δέν υπήρχε σύγκρουση — φανερή ή κρυφή — μεταξύ τών κινητοποιημένων κατοίκων και τής U.S. Steel· και αυτό γιατί και οί δυό πλευρές συμφωνοῦσαν στο ότι ή άτμοσφαιρική ρύπανση άποτελοῦσε πρόβλημα. Στην

πραγματικότητα, ή U.S. Steel, με την αδράνειά της, κατάφερε να παρακάμψει τη συζήτηση — δεν υπήρξε διένεξη σαν να μην υπήρχε παράπονο και πραγματικό ενδιαφέρον για την καθαρότητα της ατμόσφαιρας. Η Έταιρία εμπόδισε την προβολή ενός ζητήματος γιατί ένας νόμος έναντιόν της ρύπανσης θα αντιστρατευόταν τα δικά της συμφέροντα. Αυτή είναι μιὰ περίπτωση άσκησης εξουσίας πάνω στη λήψη μη-άποφάσεως, που είναι και τὸ κύριο σημεῖο τῆς διπλοδιάστατης άποψης. Ἀλλά στη μελέτη τοῦ Crenson υπάρχει ἀκόμα ἕνα βήμα. Διότι, με βάση τὴ λεπτομερειακὴ καὶ τεκμηριωμένη μελέτη του, εἶναι λογικὸ νὰ ὑποθέσει κανεῖς ὅτι μιὰ ὁμάδα ἢ ἕνα ἴδρυμα ἀσκεῖ ἐξουσία με ὄργανο τὴν ἐσκεμμένη ἀδράνεια, ὥστε νὰ μὴν ἀφήσει τὴ λανθάνουσα σύγκρουση μεταξὺ τῶν συμφερόντων της καὶ τῶν συμφερόντων τῶν ἄλλων νὰ γίνει ἀνοιχτὴ σύγκρουση ποὺ μπορεῖ νὰ ἀποτελέσει ἀντικείμενο παρατήρησης ἄμεσης ἢ ἔμμεσης.

Ἐδῶ, θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε, ὑπάρχει ἕνα τρίτο πρόσωπο τῆς ἐξουσίας, ποὺ ἡ τρισδιάστατη άποψη τὸ φέρνει στὸ κέντρο τῆς προσοχῆς μας. Αυτὴ ἀμφισβητεῖ τὴν πλουραλιστικὴ άποψη, σύμφωνα με τὴν ὁποία «διάφορα πολιτικὰ ζητήματα ἀναφύονται καὶ κλείνουν τὸ ἕνα ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἄλλο», ἀφοῦ ἀποκαλύπτει τὸν τρόπο ἐπέμβασης μιᾶς ὁμάδας (μὴ πολιτικὰ) στὸ παιχνίδι τοῦ ἀνταγωνισμοῦ οὐσιαστικῶν ζητημάτων καὶ συμφερόντων, με πρωταρχικὸ σκοπὸ τὴν παρεμπόδιση ὀρισμένων ζητημάτων. Ὅταν ἀντιμετωπίζει ἕνα φαινόμενο ὁμοφωνίας — ἀπουσία σύγκρουσης, ἀπουσία ρήξης —, ἡ τρισδιάστατη άποψη θέτει τὸ ἐρώτημα τοῦ πῶς συνέβη νὰ γεννηθεῖ αὐτὴ ἡ ὁμοφωνία. Ἐφόσον τεθεῖ αὐτὸ τὸ ἐρώτημα, ἐκεῖνο ποὺ μπορεῖ νὰ ἀποκαλυφθεῖ — ὅπως στὴν περίπτωση τῆς μελέτης γιὰ τὴ ρύπανση — εἶναι ὅτι ἡ ἐξουσία ἀσκήθηκε γιὰ νὰ ἀποκλείσει ἀκόμα καὶ τὴν τελετουργικὴ ἀμφισβήτηση, καὶ ὅτι εμπόδισε τὴ συνειδητὴ διαμόρφωση καὶ ἔκφραση τῶν παραπόνων.

Μιὰ βαθύτερη συνειδητοποίηση τῆς λειτουργίας τῆς ἐξουσίας ἀπαιτεῖ νὰ ἐρευνήσουμε ἕνα φαινόμενο ποὺ ἀναφέρει ὁ ἴδιος ὁ Dahl ὅταν γράφει ὅτι οἱ ἡγέτες «δὲν ἀντιδροῦν μόνο στὶς προτιμήσεις τῶν ψηφοφόρων [ἀλλά] καὶ τὶς μορφοποιοῦν»· πρέπει ἀκόμα νὰ ἐρευνήσουμε τὸ συσχετισμένο φαινόμενο ποὺ ὁ ἴδιος καταγράφει: «Σχεδὸν ὅλοι οἱ ἐνήλικες ἔχουν ὑποβληθεῖ, ὡς κάποιον βαθμὸ, σὲ πλύση ἐγκεφάλου ἀπὸ τὰ σχολεῖα»³¹. Θὰ μπορούσαμε νὰ προσθέσουμε ὅτι μιὰ παρόμοια πλύση ἐγκεφάλου γίνεται ἀπὸ τὸν ἔλεγχο τῆς πληροφορίας τῶν μέσων μαζικῆς ἐνημέρωσης, ἀπὸ τὶς διαδικασίες κοινωνικοποίησης, κτλ. Σὲ μεγάλο βαθμὸ ὁ τρόπος με τὸν ὁποῖο καταλαβαίνει κανεῖς ἢ δὲν καταλαβαίνει ἕνα ζήτημα ὑπόκειται σὲ ἔλεγχο, τὸ ἴδιο ὅπως ὁ τρόπος με τὸν ὁποῖο ἐνεργοῦμε πάνω σ' αὐτὸ ἢ ὄχι. Δὲν μᾶς χρειάζεται νὰ ἐπικαλεστοῦμε τὸ ἔργο τοῦ Orwell «1984» γιὰ νὰ δοῦμε ὅτι ἔτσι ἔχουν τὰ πράγματα, ὄχι μόνο στὶς λεγόμενες ὀλοκληρωτικὲς, ἀλλὰ καὶ σὲ πολλὲς πλουραλιστικὲς-δημοκρατικὲς κοινωνίες. Ἴσως τὰ ἴδρύματα τοῦ εἴδους ποὺ μελέτησε ὁ Crenson νὰ ἀσκοῦν ἐξουσία με τρόπους ποὺ δὲν μπορεῖ κανεῖς

νά τους παρατηρήσει (ή δράση ή ή μη-δράση των ιδρυμάτων δεν μπορεί να παρατηρηθεί τόσο εύκολα όσο εκείνη των ατόμων, αλλά, όπως είδαμε, υπάρχουν και με το παραπάνω) ώστε να εμποδίζουν την διαμόρφωση σαφών αιτημάτων και την έκφραση παραπόνων ή συμφερόντων. "Όπως γράφει ο Crenson:³⁵

«Οί τοπικές πολιτικές μορφές και συνήθειες μπορούν ακόμα και να αναστείλουν την ικανότητα του πολίτη να μετασχηματίζει μία συγκεχυμένη δυσαρέσκεια σε σαφή απαίτηση. Με λίγα λόγια, στους πολιτικούς θεσμούς υπάρχει κάτι σαν σιωπηρή ιδεολογία... ιδεολογία με την έννοια ότι προωθεί την επιλεκτική αντίληψη και έκφραση των κοινωνικών προβλημάτων και συγκρούσεων...»

Το αποτέλεσμα είναι ότι «οί τοπικοί πολιτικοί θεσμοί και οί πολιτικοί ηγέτες... ασκούν σημαντικό έλεγχο πάνω στο τι *επιλέγουν* οί άνθρωποι *ως σημαντικό* γι' αυτούς και πάνω στο πόσο έντονα εκφράζουν τα ενδιαφέροντά τους»³⁶ (ή υπογράμμιση δική μου). Αυτή είναι εξουσία που ασκείται για την παρεμπόδιση της ώριμησης της πολιτικής και κοινωνικής συνείδησης με αποτέλεσμα οί άνθρωποι να καταλήγουν να αδιαφορούν για συμφέροντά τους. Γράφει ο R.P. Wolff: «Το πιο σημαντικό γεγονός για την κατανομή της εξουσίας... δεν είναι το ποιός παίρνει τις αποφάσεις, αλλά μάλλον το πόσα είναι τα θέματα ύψιστης κοινωνικής σημασίας που δεν αποτελούν καθόλου αντικείμενο αποφάσεων»³⁷.

3.4. Ανακεφαλαιώνω: ή τρισδιάστατη άποψη της εξουσίας προσφέρει μια πιο ριζοσπαστική αντίληψη της λειτουργίας της εξουσίας. Πηγαίνει μακρύτερα από τη διπλοδιάστατη άποψη γιατί δεν δείχνει μόνο το πώς ασκείται ή εξουσία για τη μεταμόρφωση επικίνδυνων θεμάτων και παραπόνων σε ακίνδυνα και αποδεκτά, αλλά δείχνει ακόμα το πώς ή εξουσία χρησιμοποιείται για να εμποδίσει να αναφουδν σημαντικά ζητήματα και, μαζί, να εμποδίσει τη σχετική δραστηριοποίηση. Ο τρόπος με τον όποιο ή U.S. Steel κατασίγασε το ενδιαφέρον των πολιτών, οί όποιοι δεν ήθελαν να δηλητηριαστούν από το μολυσμένο άερα του Gary, δείχνει τον τρόπο με τον όποιο μπορεί να επιτευχθεί κάτι τέτοιο. Ασφαλώς αυτή ή άποψη της εξουσίας έχει μεγαλύτερη έμβέλεια. Υπάρχουν όμως μερικά προβλήματα σε σχέση με τη λειτουργικότητά της, και αυτά άφορούν το ότι προσπαθεί να δείξει έμπειρικά τι *δεν γίνεται*. Θα μάς πήγαινε όμως πολύ μακριά το να συζητήσουμε έδω αυτά τα θέματα. Άρκει να σημειώσουμε ότι ή μελέτη του Crenson δείχνει ότι δεν είναι αδύνατο να υπερβληθούν τα μεθοδολογικά αυτά προβλήματα. Όσο για το ήθικό περιεχόμενο της άποψης: έφόσον ή προσοχή συγκεντρώνεται στον τρόπο με τον όποιο ή σύγκρουση αποσοβείται και τα πραγματικά συμφέροντα δεν προκαλούν δράση και καμιά φορά ούτε καν διατυπώνονται, ή άποψη προβάλλει το ζήτημα της ανθρώπινης έλευθερίας και της ανθρώπινης αυτονομίας, στην πιο βασική τους έννοια. Όταν τα άτομα πεισθούν ότι το να αναπνέουν καθαρόν άερα ή — (μπορούμε να προ-

σθέσουμε οποιοδήποτε γνήσιο ή δυνητικά γνήσιο ανθρώπινο ενδιαφέρον) δεν είναι τόσο σημαντικό θέμα ώστε να απαιτεί δράση, τότε ή ελευθερία τους, ή το δικαίωμά τους να γνωρίζουν τι είναι προς το συμφέρον τους, έχουν σαφώς περιοριστεί.

Είναι πάντα δύσκολο να μιλάμε εμπειρικά για τα ανθρώπινα συμφέροντα. Όλες οι συζητήσεις αυτού του τύπου είναι «αναπόφευκτα» αξιολογικά φορτισμένες. Έτσι, αν υποθέσουμε, όπως κάνει ο Hobbes, ότι οι άνθρωποι ενδιαφέρονται πρωταρχικά και με οποιοδήποτε τίμημα για μιαν ειρηνική και εύρυθμη επιβίωση, τότε θα πρέπει να θεωρήσουμε πολύ περιορισμένη την έκταση των ανθρώπινων συμφερόντων. Χωρίς να είμαστε πολύ άδικοι, νομίζω πως θα μπορούσαμε να πούμε ότι για έναν άτομιστή με μανία ιδιοκτησίας, του τύπου που προβάλλει από την αντίληψη του Hobbes, είναι αποδεκτός λίγος μολυσμένος αέρας και μιὰ κάπως σαθρή εκπαίδευση. Αν, από την άλλη μεριά, υποθέσουμε, όπως κάνουν ο Άριστοτέλης και ο Marx, ότι οι άνθρωπινες υπάρξεις ενδιαφέρονται όχι μόνο να επιβιώσουν, αλλά και να επιβιώσουν καλά, τότε η έκταση των ανθρώπινων συμφερόντων διευρύνεται σημαντικά. Σύμφωνα με μιὰ τέτοια άποψη για την ανθρώπινη φύση, όταν η εξουσία ασκείται για τὸ στένεμα των ανθρώπινων συμφερόντων, τότε παραβιάζει τὴν ανθρώπινη ελευθερία με ἕνα θεμελιώδη τρόπο. Νομίζω πως δὲν χρειαζόμαστε πολλές αποδείξεις για τὸ ὅτι πρόσφατα ἔγινε πιὸ ξεκάθαρο ὅτι οἱ ἄνθρωποι θὰ προτιμοῦσαν νὰ ἀναπνέουν καθαρὸ καὶ ὄχι μολυσμένο αἶρα, ὅτι θὰ προτιμοῦσαν μιὰ καλὴ μᾶλλον ἐκπαίδευση - - δεδομένου τοῦ χρόνου καὶ τῆς προσπάθειας πὸν ἐπενδύονται σ' αὐτήν - -, ὅτι θὰ προτιμοῦσαν νὰ χαίρονται τὴν ἐργασία τους παρὰ νὰ ἀδιαφοροῦν γι' αὐτήν· ὁ κατάλογος δὲν ἔχει τέλος. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι, τουλάχιστο σ' ὅ,τι ἀφορᾷ τὰ ἄνθρωπινα ἐνδιαφέροντα, περισσότερο σωστοὶ βγήκαν ὁ Άριστοτέλης καὶ ὁ Marx παρὰ ὁ Hobbes. Καὶ πρόσφατες μελέτες στὴν πολιτικὴ ἐπιστήμη δείχνουν ὅτι ἡ ἐξουσία, λειτουργώντας με διάφορους τρόπους, ἀντὶ νὰ προωθεῖ αὐτὰ τὰ ἄνθρωπινα συμφέροντα, κατορθώνει νὰ τὰ ἀπαλείφει, ἢ, γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε τὸν ὄρο τοῦ Marx, νὰ τὰ ἀλλοτριώνει.

Σημειώσεις

1. Robert A. Dahl, 'The Concept of Power', *Behavioral Science*, 2 (1957) σελ. 201 - 14.
2. Robert A. Dahl, *Who Governs? Democracy and Power in an American City* (New Haven and London: Yale University Press, 1961).
3. Nelson W. Polsby, *Community Power and Political Theory* (New Haven and London: Yale University Press, 1963), σ. 113.

4. Harold Lasswell, *Politics, Who Gets What, When and How* (New York, Peter Smith — Ξανατυπώθηκε, 1950), σ. 3.
5. Lasswell and Kaplan, *Power and Society* (New Haven, 1950), σ. xiv.
6. Βλ. Steven Lukes, *Power, A Radical View* (Macmillan Press, 1974).
7. David Easton, *The Political System* (New York, Knopf, 1953), σ. 225.
8. David Easton, *A Framework for Political Analysis* (Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice Hall, 1963), σ. 22.
9. Βλέπε H.H. Price, 'The Permanent Significance of Hume's Philosophy' Ξανατυπώθηκε στο Sesonske and Fleming (eds.), *Human Understanding* (Belmont, California, Wadsworth Publishing Company, 1966), σ. 6.
10. David Hume, *A Treatise of Human Nature* (1738 - 40. Ξανατυπώθηκε, Oxford at the Clarendon Press, 1951, ed. Selby-Bigge), σ. 415.
11. Sheldon Wolin, 'Political Theory: Trends and Goals' στο *International Encyclopedia of Social Science*, Τομ. 12 σ. 329. (Macmillan — Free Press, 1968).
12. *Ibid.*
13. C. Wright Mills, *The Power Elites* (New York, Oxford University Press, 1956), σ. 9.
14. Parsons, 'The Distribution of Power in American Society' στο Parsons, *Structure and Process in Modern Societies* (The Free Press of Glencoe, 1964), σελ. 199 - 225, σ. 220. Οί επόμενες αναφορές είναι στο ίδιο κείμενο.
15. 'Authority, Legitimation and Political Action' στο Parsons, *op. cit.*, σελ. 170 - 98, σ. 185.
16. Lukes, *op. cit.*, σ. 29.
17. C. Wright Mills, *The Marxists* (New York, Dell Publishing Co., 1972), σ. 10.
18. Charles Taylor, 'Neutrality in Political Science' στο Ryan (ed.), *The Philosophy of Social Explanation* (Oxford University Press, 1973), σ. 144.
19. *Ibid.*
20. Wolin, *op. cit.*, σ. 329.
21. Lukes, *op. cit.*, σ. 11.
22. Βλ. Seymour Lipset, *Political Man* (New York, Doubleday and Company, Anchor Books, 1963).
23. Αναφέρεται από τον Bachrach, *The Theory of Democratic Elitism*, σ. 65.
24. Steven Lukes, *op. cit.* Χρωστῶ πολλά στην εξαίρετη μελέτη του Lukes.
25. Αναφέρεται από τους Bachrach and Baratz, *Power and Poverty; Theory and Practice* (New York, Oxford University Press, 1970) σ. 8.
26. Bachrach and Baratz, *op. cit.*, σ. 44.
27. Philip Selznick, αναφέρεται από τους Bachrach and Baratz, *op. cit.*, σ. 45.
28. Georges Balandier, *Political Anthropology* (Penguin Books, 1972), σ. 41.

29. Dahl, *Who Governs*, σ. 93.
30. Wolff, 'Beyond Tolerance' στο Wolff, Moore and Marcuse, *A Critique of Pure Tolerance* (Boston, Beacon Press, 1969), σελ. 43 - 4.
31. *Op. cit.*, σ. 24.
32. *Op. cit.*, σελ. 24 - 5.
33. 'Αναφέρεται από τον Lukes, *op. cit.*, σ. 43.
34. Dahl, *Who Governs*, σ. 164, σ. 317.
35. 'Αναφέρεται από τον Lukes, *op. cit.*, p. 45.
36. Wolff, *The Poverty of Liberalism* (Boston, Beacon Press, 1968), σ. 118.